

A MAGYAR NYELV MÚZEUMA
MINT A VILÁGÖRÖKSÉG RÉSZÉ

Édes Anyanyelvünk

2008. DECEMBER

XXX. ÉVF. 5. SZÁM

Százötven éve született
Fadrusz János

Toldi Miklós a farkasokkal (1903)

A TARTALOMBÓL:

Grétsy László:
Búcsú Fábián Páltól

Maróti István interjúja
Del Medico Imrével

Bencédy József:
Szótévesztés – szójelentés

Buvári Márta:
Szálkák

Minya Károly:
Stíluserevény vagy stílusvétség
a pleonazmus és a tautológia?

Juhász Péter:
www.manyszi.hu

Balázs Géza:
Éjszakai séta a Mesterrel

Szamosvölgyi Péter
megnyitóbeszéde
az Édes anyanyelvünk versenyen

És: nyelvi játékok,
keresztrejtvény,
könyvek, rendezvények

É
A

Pápay József nyomában

Közeli nyelvrokonaink, a hantik tanulmányozásának szentelte szinte egész életét és munkásságát Pápay József, iskolánk névadója.* Falunk szülötte több mint 100 évvel ezelőtt (1897) indult a gróf Zichy Jenő által szervezett ázsiai expedícióval a hantik földjére, hogy ott fontos gyűjtőmunkát végezzen. Útja sikeres volt, hiszen feljegyzéseket készített a nép életmódjáról, szokásairól, hagyományairól. Több kötetet is megtöltöttek az itt összegyűjtött mesék, hősi énekek, ünnepi szertartások. A korábban Reguly Antal által gyűjtött szövegek is az ő munkájának köszönhetően váltak érthetővé.

A híres nyelvészprofesszor kutatóútja révén került iskolánk kapcsolatba egy nyugat-szibériai kis falu, Pitljar iskolájával. E hantik által lakott Ob menti település „Ősi rokonság” címmel hagyományörző néprajzi táborot szervezett gyermekek számára. Ide szőtt a meghívás 10 magyar tanuló számára. A tábor ötnapos programjába hanti, komi és nyenyec nemzetiségű diákok is bekapcsolódtak. Munkájuknak köszönhetően bepillanthattunk nyelvrokonaink életébe. Hanti-Muzsi falumúzeumában végigjárva a nyírkéregből készült sátrakat (csúm) és a boronaházakat, megismerkedhettünk a hantik életmódjával, hitvilágukkal, étkezési szokásaikkal. Láttunk számos vadászeszközt, megmutatták nekünk, hogyan állítanak csapdát az erdőben, hogyan készülnek gyöngyfüzessel ékszereik, miként varrnak az asszonyok nyírkéregből.

Sok mindent a gyerekek saját maguk is kipróbálhattak. Megkóstolhatjuk a hantik jellegzetes ételeit, a halból és rénszarvas húsából készült különböző fogásokat. Rácsodálkozhattunk szín pompás népi viseletükre, melyet mi is magunkra ölthettünk. Hallgattunk hanti énekeket és mesét is. E rokon népben nagyon kedves és vendégszerető házigazdát ismerhettünk meg.

Kéthetes utunk során névadónkhoz hasonlóan mi is igyekeztünk minél többet megtudni az Urálon túl élő nyelvrokonainkról. Rengeteg fényképet, ajándékot és élményt hoztunk magunkkal a messzi földről, és bízunk a megkezdett jó kapcsolat folytatásában.

Mészáros Zsuzsanna

* A nagyigmándi Pápay József Általános Iskola 10 tanulója 4 kísérővel és Vándor Anna tolmáccsal augusztus végén két hetet töltött Oroszországban a Jamali Nyenyec Autonóm Körzetben, az Urálon túl, az Ob folyó torkolatvidékénél. Cikkírónk, az egyik tanárnő erről az útról számol be olvasóinknak. A szerk.

TARTALOM

Mészáros Zsuzsanna: Pápay József nyomában . . .	2
Grétsy László: Búcsú Fábíán Páltól	3
Maróti István beszélget Del Medico Imrével	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Ajánlott kifejezések sérült/fogyatékos emberek megnevezésére	5
Bencédy József: Szótévesztés – szójelentés	6
Bozsik Gabriella: Egyszer o, másszor ó?	7
Buvári Márta: Szálkák	7
Minya Károly: Stíluserevény vagy stílusvétség a pleonazmus és a tautológia?	8
Juhász Péter: www.manyszi.hu	9
Balázs Géza: Benyhe János újabb dohogásai	10
Büky László: Magyar–erza-mordvin szótár	10
B. G.: Ádámtól Zorkáig	11
Minya Károly: Két évtized a helyesírásért	12
Kerényi A. Ödön: <i>Vízerőmű</i> a helyes!	12
Berényi Zsuzsanna Ágnes: A Magyar Nyelv Múzeumának előzménye	13
Balázs Géza: Éjszakai séta a Mesterrel	14
A Magyar Nyelv Múzeuma mint a világörökség része	15
Szamosvölgyi Péter: Az Édes anyanyelvünk országos nyelvhasználati verseny megnyitója . .	16
Hírek – események	17
Pontozó	18
Keresztrejtvény	19
Új szavak, kifejezések (52.)	20
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe:

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A II. em.

Telefon: 411-6500/5353

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 107.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu,
fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444
További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt.
és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 200 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai
a lapot a tagdíj fejében illetménylapként
kapják.

Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.
Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Fábíán Pál, Grétsy László, Kemény Gábor,
Maróti István

Lapunk kiadását

az Oktatási és
Kulturális Minisztérium,
valamint

a Nemzeti Kulturális Alap
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 330-7186, 06 20 473-4084

Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.

Búcsú Fábián Páltól

Még két hete sincs annak, hogy Fábián Pál professzor, illetve 1991 óta professor emeritus életének 86. évében – december 21-én töltötte volna be a 86.-at – örökre itt hagyott bennünket. Kitűnő kolléga, jó barát és jeles tudós volt, aki amellet, hogy a leíró nyelvtan, a helyesírás, a szókészlettan, a jelentéstan és a stilisztika legjelesebb művelői közé tartozott, a nyelvvelést, az anyanyelv ápolását is mindig szívügyének tekintette. Mindezeket a tárgyakat oktatta is, egyetemi docensként, majd 1979-től egyetemi tanárként, 1984-től 1988-ig pedig az ELTE Mai Magyar Nyelv tanszékének vezetőjeként. Emellett – mivel olasz szakos is volt – fél évtizedig a padovai egyetem magyar vendégprofesszoraként is tevékenykedett, mégpedig igen eredményesen. Többek között nagyrészt ott szerzett oktatási tapasztalatai alapján és eredményeként írta meg magyarul tanulni kívánó olaszok számára *Manuale della lingua ungherese* című hasznos nyelvkönyvét 1971-ben.

Már az ötvenes évek elejétől kezdve tagja, majd társelnöke volt az MTA Helyesírási Bizottságának, később pedig elnöke a Nyelvművelő Bizottság és a Helyesírási Bizottság összevonásából alakult Magyar Nyelvi Bizottságnak. Munkásságának a nagyközönség által is jól ismert része elsősorban helyesírási vonatkozású, hiszen majd fél évszázadon át minden akadémiai helyesírási szótárnak, a szakmai (földrajzi, kémiai, katonai, műszaki, orvosi, állatrendszertani stb.) helyesírási szabályzatoknak, illetve szótáraknak is ő volt a legfőbb mozgatója, a lelke, de egyéb vonatkozású munkái is igen jelentősek. Pl. Az idegen szavak kérdése című harmincoldalas tanulmánya a Nyelvművelésünk főbb kérdései című, 1953-ban megjelent, Lőrincze Lajos által szerkesztett tanulmánykötetben vagy A gazdasági élet nyelve című hatvanoldalas munkája a Nyelvünk a reformkorban című hatalmas tanulmánygyűjteményben, amely 1955-ben jelent meg Pais Dezső szerkesztésében. Jellegzetes, piros színű kötetek voltak ezek. Társelnökünk, Deme László jól ismeri őket, hiszen ő is illusztris szerzője mindkettőnek.

Nem céloim itt Fábián Pál professzor tudományos munkásságát méltatni, hiszen munkáinak még felsorolása sem könnyű, de azért legalább két könyvének címét mégis megemlítem. Az

egyik *Az akadémiai helyesírás előzményei* című kötet 1967-ből, amelyben a magyar helyesírás történetének 18. század végi és 19. század eleji szakaszát dolgozta fel igen alaposan, a másik pedig a *Nyelvművelésünk évszázadai* című remek összefoglaló áttekintés 1984-ből. Ezenkívül nem hagyhatom említés nélkül, hogy szövetségünk lapjának, az *Édes Anyanyelvünknek* is rendszeres munkatársa volt. Már folyóiratunk legelső számában (1979) is volt egy tanulságos nyelv-művelő írása „Ezt követően” címmel, amelyben

az *ezelőtt*, *azelőtt* helyett terjedő, körülményeskedő *ezt követően*-, *azt megelőzően*-féle formákat bírálta, csendes, szelíd hangon, de hangsúlyozva a stílusérzék fontosságát.

Az *Édes Anyanyelvünk* megalakulása óta tagja volt a lap szerkesztőbizottságának. Hogy pontosabban fogalmazzak: lapunknak van egy négytagú szerkesztősége – Balázs Géza, Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István –, s van egy teljesebb szerkesztőbizottsága, amelynek Deme László az elnöke, s amelynek Bencédy Józseffel együtt Fábián Pál is tagja volt.

Az utóbbi testületet elég ritkán hívjuk össze, nem is minden évben, hiszen tagjai az

említett szűkebb szerkesztőség tagjai kivételével mind nyolcvan év felettiek. Nem szívesen zaklatjuk őket, legföljebb telefonon, tanácsukat kérve, de ez év októberére mégis már a nyáron megterveztük a szerkesztőbizottság összehívását a lap jelenlegi helyzetének, az ez évben végrehajtott változtatásoknak a megbeszélésére, értékelésére.

Nos, Fábián Pál professzor halálának megrendítő híre alig pár nappal a szerkesztőbizottsági ülésre szóló meghívó tervezett kiküldése előtt érkezett el hozzánk. A meghívót nem küldtük ki, a tervezett ülést későbbre halasztjuk, mert ez most a gyász ideje. Most, elhomályosuló szemmel, megrendülten csak ennyit mondok: szeretett professzorunk, tisztelt kollégánk, kedves Pali bátyám, nyugodj békében!

Arra kérem az ülés résztvevőit, hogy egyperces néma felállással áldozzunk Fábián Pál professzor emlékének.

Grétsy László

Elhangzott az Anyanyelvápolók Szövetségének 2008. szeptember 27-i elnökségi ülésén. **A szerk.**

„...bár egyre szűkül a világ, a magyar nyelv megmarad örökre”

Del Medico Imre olvasói levelező, jogtanácsos, a magyar nyelv értője
és védelmezője válaszol *Maróti István* kérdéseire

Először is jó egészséget kívánva köszöntelek abból az alkalomból, hogy az idén ünnepelhetjük 85. születésnapodat.

A megemlékezést köszönöm. Ami pedig az olvasói leveleket illeti, úgy gondolom, hogy az indíték abból ered, hogy van egy bizonyos közéleti érdeklődésem, de csak egy bizonyos határig. Én nem akarok mást meggyőzni a magam igazáról. Nem vitatkozom, csak kifejem a véleményemet. Ez lehet közérdekű sérelem, és akinek tetszik, vagy nem, válaszol rá. Rajta hagyom a kezem nyomát mindazon, amivel foglalkozom.

Az olvasói visszajelzések, gondolom, elég különbözőek.

Én olvasói leveleket írok. Kapok persze névtelen válaszokat is, de ezeket kénytelen vagyok nem tudomásul venni. Jellemző inkább az, hogy különféle módon minősítenek valaminek. Erre nem lehet válaszolni.

Írói vénád ismeretében az irodalmi gyökereidet kutatom. Mit lehet erről tudni?

Nagyanyám és édesanyám szerették Ady költészetét. Számtalan verset tudtak könyv nélkül. Amikor gyermekkoromban beteg voltam, a családban nem a mesemondás volt a gyógyítás titka, hanem az, hogy anyám Ady verseiből és Ábrányi Emil fordításából idézett nekem. Később nagyon megszerettem Berzsenyit, Petőfit, Arany Jánost, József Attilát is. Mindaz, amit Ady reánk hagyott, figyelemre méltó, ebből számomra újságírói tevékenysége a legfontosabb. Cikkeinek üzenetei ma is időszerűek. Véleményem szerint ő a magyar publicisták legjelentősebbje.

Témát váltva kérdezem, vajon volt-e valamilyen történelmi előzménye annak, hogy 1945 decemberében váratlanul külügyi pályára kerültél?

Nagybátyám hívta fel a figyelmemet arra, hogy a Külügyminisztérium felvételt hirdet. Itt egy rostabeszélgetést követő eredményes felvételi vizsga után a külügyi szaktanfolyam hallgatója lehettem, ahol például a francia nyelvet is megtanulhattuk. A vizsga után lettem miniszteri segéd-fogalmazó. Ekkor ismertem meg a diplomácia nyelvét, a nemzetközi büntetőjogot, a protokoll törvénytárat.

Több mint másfél évtizedig a Szerzői Jogvédő Hivatal munkatársa voltál. Ezen a helyen számtalan olyan pillanat lehetett, hogy a magyar nyelv- és szerzői jogvédelem érdekében kellett megfelelő döntést hozni.

Ismeretes, hogy ha ki akarsz adni egy szerzői jogvédelem alatt álló művet, ehhez a jogtulajdonos hozzájárulása szükséges. Ha egy magyar szerző könyvét valaki ki akarta adni külföldön, ahhoz kellett a Kiadói Főigazgatóság engedélye. Az akkori politikai, társadalmi helyzetben ez sokszor különleges erőhatások következtében születhetett meg. Emlékezetes vita kísérte például Márai Sándor Egy polgár vallomásai című művének kiadási engedélyeztetését.

Az ember általában egy bizonyos életkor után mérleget készít. Arra gondol, hogy mit tett, és mit

miért nem tudott megvalósítani. Olvastam életrajz történetét, amelynek legfontosabb fordulatait és jellemzőit itt és most nem tudjuk felidézni. Mint olvasói levelező egy irodalmi műfajt teremtettél. Vajon mindez mennyiben találja meg helyét a magyar sajtótörténetben?

Mindig arra törekedtem, hogy tömören fogalmazzam meg gondolataimat. Az elmúlt korszakban az emberek azt gondolták, hogy amennyiben megírják véleményüket, azt mások, főként a hatalom képviselői állásfoglalásnak tekintik. Emiatt aztán baj érheti a megszólalót. Én úgy gondoltam, hogy nem a rendszerről, nem egyes személyekről írok elsősorban, hanem a tényekről.

Mi volt ennek a több ezer megírt levélnek az eredménye, a valóságos következménye?

Ha sikerült egy-egy tévedést, hibát kijavítani vagy valamilyen állásponttal gondolatokat ébreszteni, akkor már elértem azt, amit akartam. A lényeg mindig az volt, hogy üzeneteimnek, mondanivalómnak társadalmi hatása legyen.

Az Édes Anyanyelvünk legújabb számát itt találok az asztalodon. Tudom, hogy nemcsak olvasója vagy a folyóiratnak, hanem rendszeres szerzője is. Ezért is jogosan kérdezem, hogyan ítéled meg a magyar anyanyelvi kultúra állapotát a nyelvhasználat, a kommunikációs kapcsolatok, az írásbeli kifejezés-mód tekintetében?

A magyar nyelvet illetően nem vagyok pesszimista, mert végeredményben ez a nyelv létezik, állami keretek között immár 1100 éve európai nyelv. Sajnos, vannak elkerülhetetlen hatások, mint például a globalizáció. Azóta a világ egyre szűkül. A képlet tehát világos. Akármekkora hatás éri a magyar nyelvet a különféle „nyelvi imperializmusok” részéről, a magyar nyelv megmarad örökre. Az enyészettől nem tartok. Azt azonban megjegyezném, akár tanulságként, hogy aki védi a maga anyanyelvét, az legyen figyelemmel mások iránt is, különösképpen akkor, ha személy- vagy családnevekről, olykor mindkettőről van szó. Mivel a Francia Köztársaság elnökének édesapja magyar, elnézhető, hogy nevét a magyar kiejtésnek megfelelően Sárközynek mondjuk. De az nem nézhető el sem a társaságban beszélgetőnek, sem az elektronikus sajtóban megszólalónak, ha keresztnevét, a *Nicolas-t* „sz”-szel a végén ejti, mert az elnök keresztneve – amire anyakönyvezték is – a kiejtésben: „nikola”, a végén rövid „á”-val.

Visszaemlékezésed végén a következőket olvastam naplódban: „Az örök fiatalság titka nem adott nekem. Az igen, hogy olyan feleségem van, aki mellett érdemes élni és megöregedni.”

Nem vagyok pesszimista, realista vagyok. Ami most elhangzott, így igaz. Ha ő nem volna, akkor már én sem élnék.

Mindkettőtöknek további boldog éveket, Neked pedig újabb és újabb olvasói leveleket kívánok.

Ajánlott kifejezések sérült/fogyatékos emberek megnevezésére

BALÁZS GÉZA

Bántó jelenségek

Az értelmi fogyatékos gyermekek intézetének igazgatóját így szólították meg a faluban: „Maga a bolondok igazgatója?” Betér a kocsmába, ahol a kocsmáros barátságosan kérdezi: „A hülyegyerekeknek adhatok sört?” Az egyik alapítvány képviselője kijelenti, hogy bármily érdekes találkozási hívják, ha a „fogyatékkal élő” kifejezést használják, arra nem megy el. A *fogyatékos* – szerinte – katonai, közgazdasági szakászó, „fogyatékkal élni” pedig nem lehet, mert milyen az, ha valaminek a hiányával élünk együtt. Egy mozgássérült mesélte, hogy nevezték már bénának, rokkantnak, nyomoréknak, de a legjobban az fájt neki, amikor azt látta, hogy jóérezsű emberek nem merik megszólítani. Olyasfélét rebegetek, hogy az a „rokkant úr” ott az asztalnál...

A téma minden nyelvhasználót érint. A nyilvános beszédben ugyanis alapvető követelmény, hogy akarattal senkit se sértsünk meg: ha tehát valakinek valamilyen megnevezés nem esik jól, nem szabad használni.

Siket vagy süket?

A magyar nyelvben több szó és szókapcsolat használatos az egyes sérülési formákra, fogyatékos-ságokra, és vannak összefoglaló, gyűjtő megnevezések is. Ezek mindegyikének megvan a sajátos története, s olykor a nyelvi-nyelvszemléti érveknek és tényeknek ellentmondóan magyarázzák és használják őket. A hallássérült emberek nem szeretik a *süket* és a *süketnéma* kifejezést, elfogadják viszont a *siket* és a *nagyothalló* formát. A *süket*ben ugyanis beleértik a gyengeelméjűt is, míg a *sikerbe* nem. Nyelvszemléletileg nem indokolható a különbségtétel: a *siket* – *süket* ingadozás végigvonul a szó történetén, az értelmező szótárban is összevonták a két szót. Mégis, ha embertársaink egy csoportját bántja az egyik forma, akkor azt nem illik használni. Tehát: *siket* és nem *süket*.

Vak vagy világtalan?

A magyar beszélők többsége számára a *világtalan* megnevezés tűnik enyhébbnek, az érintettek, a látássérültek viszont ezt érzik bántónak. Világtalan – azaz nincs világa, nincs világnézete? Pedig a szó nyelvtörténetileg is jó: nincs világa, nincs világossága, nem lát világosságot.

A látássérültek a *vak* és a *gyengénlátó* megnevezést tartják elfogadhatónak. És ne mondjuk *hallónémának* vagy *beszédhibásnak* a *beszéd-fogyatékos*st. Ne használjuk a *béna*, *rokkant*, *nyomorék* megnevezést a mozgáskorlátozottakra, mozgássérültekre.

Megoldáskeresések

Néhány éve a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézetbe hívták mindazokat, akiknek fontos, hogy a fogyatékos-ság leírására használt szavak, kifejezések az érintett emberek számára ne legyenek sértőek, és ugyanakkor a valódi tartalmat fejezzék ki. A cél az volt, hogy a lehető legpontosabb, egyúttal legsemlegesebb kifejezéseket találják meg, és ezeket a legszélesebb körben terjesszék.

A szóhasználat kritikája már korábban elkezdődött. Bizonyos eredmények születtek. A *fogyatékos* szót sokan bántónak, stigmatizálóknak ítélték. Szinte átment már a köztudatba a meglehetősen körmönfont „fogyatékkal/fogyatékos-sággal élő”. A jogszabályok újban a „speciális/sajátos szükségletű” megjelölést alkalmazzák. A megbeszélésen kiderült, hogy szinte minden szóval, megnevezéssel kapcsolatban vannak ellenérzések.

A leginkább az fáj az érintetteknek, ha a megnevezésből elmarad az *ember* szó. A *fogyatékos ember* már elfogadható. Kikristályosodni látszott egy szó, amely korábban inkább valamilyen fizikai behatásra vonatkozott, de egyre több fogyatékos-sággal kapcsolatban is használható: a *sérült*. Természetesen ez is inkább kiegészített formában: *sérült ember*. Ma ugyanis, ha valaki azt mondja, hogy „a gyermekem sérült”, akkor föltehetőleg senki sem gondolja azt, hogy a játszótéren elesett, és megütötte a térdét, hanem a fogyatékos-ságnak valamelyik változatában van érintve: tehát beszéd-fogyatékos, értelmi fogyatékos vagy hallássérült, látássérült, mozgássérült...

Szavakkal, megnevezésekkel ne bántunk, de ha valaki keresi a szót, segítsünk neki, mert ha megszakad, vagy szavak híján meg sem születik a beszélgetés, akkor annak emberi kapcsolataink látják a kárát.

Ajánlott kifejezések listája fogyatékos emberekkel kapcsolatban

Gyűjtőfogalmaink: fogyatékos, akadályozott, sérült, fogyatékos-sággal élő

AZ ÉRINTETTEK MEGNEVEZÉSE			
Állapot	Ajánlott kifejezés	Elfogadható kifejezés	Diszkriminatív, sértő kifejezés
beszéd	beszéd-fogyatékos	beszédhibás	hallónéma
értelem	értelmi fogyatékos	értelmileg akadályozott értelmi sérült	bolond elmebeteg gyengeelméjű
hallás	siket nagyothalló	hallássérült	süket, süketnéma
látás	látássérült	vak gyengénlátó	világtalan
mozgás	mozgáskorlátozott mozgássérült		béna, rokkant nyomorék
szervi	szervátültetett	transzplantált	beteg

AZ ÉRINTETTEK ÁLTAL HASZNÁLT SEGÉDESZKÖZÖK MEGNEVEZÉSE	
Ajánlott kifejezés	Kerülendő kifejezés
hallókészülék	nagyothalló készülék
kerekesszék	tolókocsi, rokkantkocsi

EGYÉB SZAKKIFEJEZÉSEK	
Ajánlott kifejezés	Kerülendő kifejezés
jelnyelvi tolmács	süketnéma tolmács
jelnyelv	jelbeszéd, mutogatás
halló (siket ellentettje)	beszélő
látó (látássérült ellentettje)	
ép (fogyatékos ellentettje)	egészséges
többségi iskola	normál iskola
konduktor	
gyógypedagógus	
gyógytestnevelő, gyógytornász	
személyi segítő	
Braille-írás (pontírás)	
síkírás (pontírás ellentettje)	
fogyatékosok szervezetei	fogyatékos szervezetek
„Eszélyegyenlőségi Törvény”	fogyatékos törvény
fogyatékosok sportja, sportoló fogyatékosok	fogyatékos sport
paralimpia	paraolimpia

Készítette: Litavec Anna

Felhasznált irodalom: De Jure Alapítvány a sérült emberek jogaiért – Felmérés a fogyatékos-sággal élő emberek megnevezéséről, 1998.

M
↓
É
R
T
É
R
D
E
K
E
S
?

Szótévesztés – szójelentés

Jellegetes vonása minden nyelvnek, a miénknek is, a szakadatlan változás: változnak egyes szavak hangjai, sőt a hangrendszer, változik a grammatika, és változik a szókincs. Ezeket a változásokat hol elfogadjuk, hol elutasítjuk; elutasítjuk, ha zavarják a nyelv rendszerét, vagy akadályozzák a megértést. Ez utóbbi esetekre vessünk most egy pillantást, mégpedig a szókincs területén.

Állandó határozók

A szókincs a nyelv összetevői közt talán a legmozgékonyabb, hol fogy, hol gyarapszik, s az utóbbi jelenség sokszorosra a fogyásnak. Gondoljunk csak az új szakaszavak áradatára, mely az utóbbi évtizedekben tapasztalható, de gondolhatunk a szleng eleveenségére is. Miközben értékeljük ezt a gyarapodást, nem kis részben élvezzük a szleng eleveenségét, elgondolkodtatnak a sűrű botlások a szavak, szó-lások használatában, mind a beszélt köznyelvben, mind a sajtóban. Ezekről sűrűn jelennek meg tiltakozó, helyreigazító cikkek, a nyelvhasználatban azonban nemhogy csökkenést nem tapasztalunk, hanem a jelenség egyre bővülő eseteivel találkozunk. Megkísérlem, hogy a gondolkodással való kapcsolatára, a jelentéssel való összefüggésére rámutassak. Az ügyetlenségek, a pongyolaságok sokféle típusába ütközünk bele, célszerű lesz hát bizonyos csoportokat alakítanunk. (Példáimat a sajtóból, a rádióból, a mindennapi társalgásból merítettem.)

Igen gyakori, hogy a beszélt nyelvben (a köznyelvben, sajtóban, szaknyelvi területen) nem veszik figyelembe vagy nem ismerik igék és névszók kötelező bővítményeit, az állandó határozókat: *nekikezd* a romok *eltakarításához* (ehelyett: *nekikezd* a romok *eltakarításának* vagy *hozzákezd* a romok *eltakarításához*), *megegyezik a bérekről* (ehelyett: *...bérekből*, vagy: *egyezséget köt a bérek feltételeiben*, vagy: *feltételeit illetően*); annyira részek, hogy *beszélni se lehet hozzájuk* (ehelyett: *beszélni se lehet velük*, vagy: *szólni se lehet hozzájuk*). A példák azt mutatják, hogy az esetek többségében kontaminációról (szerkezetvegyülésről) van szó, azaz két hasonló (közel álló) szerkezet elemei keverednek.

Pilinckázik a hó

E jelenség összefügg a jelentés (a szójelentés) megítélésével. A jelentés ugyanis távolról sem azonos a fogalmi tartalommal, nem is viszonyfogalom, mint sokan Saussure-re hivatkozva tanítják, hanem erősen összetett dolog, melyben szerepel ugyan a fogalmi tartalom (sőt lényeges elem), de rajta kívül ott van még a kapcsolódás a mondat többi részéhez (mint az állandó határozókhöz), a megfelelő stílusréteghez, s közrejátszik még a szóhangulat, a szófaj is. Lehet talán azt mondani, hogy aki ebben téved, nem egyéni leg él a nyelv eszközeivel (erre a szabadságra sokan szeretnek hivatkozni), hanem nem ismeri a szóban forgó eszközöket, és ez nehezíti, gátolja a megértést. Ezt kell mondanunk mindazokban az esetekben, melyekben kiderül, hogy a beszélő nem ismeri a használt szó, szerkezet jelentésének egészét, vagy torz, nem létező jelentésben használja: *azt kommunikálja a közönség felé* (azaz: *arról tájékoztatja a közönséget*), *pilinckázik a hó* (ehelyett: *pilinckézik*, azaz *szállong*; a *pilinckézik* vagy *pilinckázik* = *bigézik*), nehéz neki *kötelet verni* (azaz: *gyökeret verni*, *hidat építeni*, ti. a letelepedésre váró külföldinek), az autópálya-építést a kormányzat máshova *apostrofálta* (érthetetlen; talán: *máshova helyezte*), *azt tematizálta* ezzel (érthetetlen; talán: *abba a sorba illesztette*); *ennek a progressziónak hátránnyal kell hogy járjon* (ehelyett: *ennek a progressziónak* – vagy *előrelépésnek* – *szükségszerű velejárója*, *hogya...*)

Köszönhető

Az ügyetlen vagy hibás szóhasználatnak egy másik fajtája a sokoldalú jelentésnek egy másik csoportjával mutat összefüggést. Bizonyos szavak – látni fogjuk – meghatározott jelentéskörhöz vagy stílusréteghez kötődnek, s ha ezt nem vesszük figyelembe, bizony megütközést keltünk beszélgetőpartnerünkben. Ilyen pl.: *a viharok köszönhetően 30 családi házban súlyos károk keletkeztek* (a *vminek köszönhetően* divatos kifejezéssé vált; csakhogy nyilvánvalóan valami jót köszönünk – károkat aligha); *elnyerte méltó jutalmát, megéri a pénzét vki* (mindkét szóláshoz, szerkezethez negatív stílusérték kapcsolódott: az elsőhöz a bűnhődés, a másodikhoz személy esetében a gúnyos 'nem sokat ér, haszontalan, csélcsep', tárgyról szólva: 'érdemes megvenni' jelentés, illetve hangulat). Az egyik rádióhallgató egy betelefonálás műsorban ezzel fejezi ki meglepetését, csodálkozását: *most mindjárt hanyattverem magam*. (A megfelelő *hanyattvágom magam* is a szleng körébe tartozó kifejezés, de legalább megszokott kapcsolat; a *hanyattverem magam* végképp egyéni, a szlengen belül is.) – Mostanában többször hallom, hogy várandós kismamák *pocakjukat* emlegetik, ahol születendő gyermeküket hordják. Felfoghatjuk kedveskedőnek, a kisbabához illő, gyermeknyelvi szónak a *pocakot*, de pl. a Kossuth rádió köznyelvi szövegében mégis „alulméretezettnek” vélem. – Vannak-e *gyárrakkal telítüzdelt falvak*? A *telítüzdelt* itt erőltetett metafora; alighanem rövidege miatt élvezet előnyt ezzel szemben: a falvakban (vagy: némelyik faluban) *számos üzem létesült*.

„eldobható pelenkagyár”,
„ingyenes épület látogató ünnepsége”

Megmosolyogtatók (vagy bosszantók) azok a szóösszetételek, melyek a mozgószabályok ismeretének hiányából keletkeztek: *eldobható pelenkagyárak* (helyesen: *eldobható pelenka-gyárak*, vagy beszédben inkább: *eldobható pelenkák gyárjai*). Ezekhez hasonlóak azok a furcsa szókapcsolatok, melyek szórendi pongyolaságból jöttek létre: *rendezik meg az ingyenes épület látogató ünnepségét* (azaz: *megrendezik az épület ingyenes látogatásának ünnepélyét*); *Angyal, vigyél hírt a csodáról* című *Wittner Máriáról készített könyv* (azaz: *a Wittner Máriáról készített könyv, melynek címe...*).

A szóképzés éveig háttérbe szorult a szóalkotásban. Újabb felélénkült, ha nem is mindig szerencsésen (pl. *bevállal*). A képzett szókból igésített formák már nem újak, s újabb már nem is keltenek feltűnést. Régebbi a *gépír*, *gyorsír* (a *gépírásból*, *gyorsírásból*), újabbak a *nagymos*, *nagytakarít*, *főigazgat*, még újabb: ezek a törpefalvak *hogya fognak túlélni* (a *túlélést kiharcolni*)? Nemcsak idegenkedésünk csökken ezzel a csoporttal szemben, hanem már a nyelvtudomány is rámutatott az effajta analógias képzésekre.

A szókincs használatában, a szólások, szókapcsolatok területén tehát sok a pongyolaság, ügyetlenség. Újabb számos könyv segíthet e hibák, csapdák elkerülésében. Forgassuk őket bizalommal!

Bencédy József

A magyar felsőoktatás szerkezeti átalakulása következtében a tudományegyetemek és a tanárképzéssel foglalkozó főiskolák az ún. mesterképzőn (MA) a tanárjelöltektől ezután már nem szakdolgozatot kérnek, amelyet meg kell védeniük, hanem ún. *portfólió* készítése az elvárás, melyhez az anyagot több féléven keresztül gyűjtik. *Portfólió? Portfólió?*

A tanárok, de a diákok is kellőképpen bizonytalanok ennek az idegen szónak az ejtésében, de még inkább a leírásában. Az előadásokon kivetített diaképeken, a nyomtatványokon, a tantervi tervezetekben és számos más helyen körülbelül fele-fele arányban fordul elő rövid vagy hosszú magánhangzóval ez az olasz eredetű szó, mely idővel átkeült az angolba, és onnan tovább a többi, Európában beszélt nyelvbe.

Vizsgált szavunk előfordulását, használatát illetően valamennyien jól tudjuk, hogy elsősorban a közgazdászok körében, valamint a banki szektorban igen gyakran használt terminus technicusszal állunk szemben.

A Magyar értelmező kéziszótár (2003) pénzügyi szak kifejezésként a következőképpen határozza meg a fogalmat: „Egy adott időpontban egy-egy befektető által birtokolt értékpapírok összessége” (II. kiadás, 1094).

A Tolcsvai Nagy Gábor szerkesztette Idegen szavak szótára (Osiris Kiadó, 2007) közgazdasági szak kifejezésnek tartja: „1. egy befektető befektetéseinek összessége, az egy befektetőhöz tartozó összes befektetés 2. egy vállalkozás valamennyi, összehangolt kínálat 3. stratégiai vállalkozástervezés összefüggő tényezőinek vázlata” (824).

A szó használati köre a következő évtől kezdve jelentősen kibővül amiatt, hogy ezután már nem kizárólag a fentebb említett tudományterületen, hanem a pedagógusképző intézményekben is nap mint nap kiejtik és le is írják. Ezzel természetesen együtt jár az is, hogy a jelentések száma minden bizonnyal egy újjal gyarapodik.

Ismeretes tény, hogy az idegen szavak, amikor bekerülnek nyelvünkbe, sokáig őrzik az átadó nyelv szerinti ejtés- és írásmódjukat. Majd egy idő után kiejtésükben módosulnak, idomulnak nyelvünkhöz. Ezt követi – de jóval lassabban – az írott képük változása. A szabályzat megalkotóinak az utóbbi évtizedekben az a közös véleményük, hogy az egyre nagyobb mennyiségben beáramló idegen szavakat lehetőség szerint írjuk és ejtsük a magyar kiejtésnek és helyesírásnak megfelelően. Ennek a javaslatnak több oka is van. A 11. kiadású akadémiai helyesírási szabályzat mindezt 1984-től kezdve a különféle módosított, kibővített, átdolgozott stb. lenyomataiban érvényesítette is. Gondoljunk csak a *nejlon*, *dzsörzé*, *grépfrút*, *dzsúdó*, *komputer*, *klub*, *diszkó*, *koktél*, *dzsúsz*, *kemping*, *dzsem*, *dzsessz*, *softver*, *rali*, *menedzser*, *csíp*, *dizájn*, *fitness* stb. szavak leírására. Ma már ezek a helyes, javasolható, az ejtést követő formák, melyeket mind szélesebb körben kellene elterjesztenünk.

Amikor a latinból vagy a neolatin nyelvekből hozzánk kerülnek különféle szavak, nemcsak mássalhangzóik változnak meg (például: *peso*, de nálunk: *pezó*), hanem rövid magánhangzóik is megnyúlnak írásban és ejtésben egyaránt. Ebbe a sorba illik bele a *panzió*, *penzió*, *unió*, *pettíció*, *misszió*, *avokádó*, *Plútó*, *fólia*, *fólió* és a *portfólió* is, hogy a *kapucsínót* már ne is említjük.

Címbeli kérdésünkre tehát egyértelmű a válasz. Köveszük a kiejtést, és jelöljük a hosszú magánhangzókat a toldalék nélküli és a toldalékos alakokban is: *portfólió*, *portfólióban*, *portfóliós*, *portfóliók* stb.

Boszik Gabriella

SZÁLKÁK

„Üvegablakok a történelmi Magyarországon” címmel jelent meg egy könyv. Ugyan, miből lennének az ablakok, ha nem üvegből? Igaz, régen csináltak csillámpalából is ablakot, a szegények pedig marhahólyagból, de nem valószínű, hogy a közönséges táblaüvegablakokról, amilyenek ma is minden házon vannak, valaki könyvet írt volna. Nyilván a *színes ablakokra*, az *üvegfestészetre*, a *mozaikablakokra*, az *ólomüveg-ablakokra* gondoltak. Sok esetben el lehet hagyni valamit egy összetett kifejezésből, de buta szokás éppen a lényeget elhagyni.

Rettentő nagy olcsóság lehet Magyarországon. Az ár-engedményekre vonatkozó kifejezésekkel mindenesetre Dunát lehet rekeszteni. Kezdetben volt a *leértékelés*. Ezt ma már nem használják, mert elvileg az áru értéke nem csökkent (kivéve, amikor igen, de akkor sem ezt írják). A *leárazás* semlegesebb. Amikor megjelenik egy áru, akkor van *bevezető ár* vagy *reklámár*. A szezon végén van *kiárusítás*. A legdivatosabb szó az *akció*. Miért is ne lenne, mikor ez a legsemmitmondóbb, és ráadásul idegen szó? Mit is jelent eredetileg? Tett, cselekedet, esemény. És mit jelent újabban? A filmekben általában *csihipuhit*, *rablást*, *gyilkosságot*, a boltokban *árlészállítást*. De vajon az *első ár* és az *utolsó ár* mit jelent? A tőzsdén az első biztosan a kikiáltási ár, az utolsó pedig az, amennyiért elkel az áru, akár fölfelé, akár lefelé vitték az ajánlattevők. Hát a cipőboltban? Ott vajon melyik az alacsonyabb? Az első vagy az utolsó? Nem fogják kitárlalni: mind a kettővel az olcsóságot akarják kifejezni.

Hogy némely idegen szavak mennyire nem „ülnek”, és mennyire fölöslegesek, arra bizonyították, hogy mellettük időnként föltűntetik a megfelelő magyar szót is. „*Van másik alternatíva.*” Az *alternatíva* éppen a *másik lehetőség*. Vagy: „*Eddig több kárt, mint hasznot hozott a szelektív válogatás.*” Azt akarták mondani, hogy a *szelektív gyűjtés*, de kiderült, hogy ismerik a *válogatás* szót is, tehát mondhatták volna egyenesen, hogy a *hulladék válogatása* vagy a *válogatott hulladékgyűjtés*. Nagy örömmel hallottam a tévében a múltkoriban, hogy egy szakember *külön gyűjtésről* és *válogatott hulladékról* beszélt. Ajánlottam ezt már többször zöldeknek, sőt a Közterület-fenntartó Vállalatnak is, de hogy valaki megfogadta, vagy esetleg magától eszébe jutott, az kész csoda.

A múltkor bedobtak egy cédulát egy új fogászati eljárásról: „*A hiányzó fog 15 perc alatt pótolható, amely azonnal terhelhető.*” Ez nagyszerű lenne, csak azt nem találtam, mi terhelhető. A hiányzó fog? Az aligha, különben is messze van a vonatkozó névmástól, de más főnév nincs is a főmondatban, legfeljebb még a *perc*. Talán ezt akarták mondani: *az új fog azonnal terhelhető*.

Szőrendi hibákról írtam már néhányszor, de megint előbukkant két jellemző példa: „*Pártállás nélkül tiltakoznak a dél-békési országgyűlési képviselők a tervezett vasútvonalak megszüntetése ellen.*” Tehát megtervezték a vasútvonalakat, és azonmód meg is szüntetik őket? „*A tulajdonos által kötött cukorgyártásra vonatkozó felelősségbiztosítás kiterjed a társaság által végzett tevékenységre is.*” Tudja valaki, hogyan kell cukorgyártást kötni?

Buvári Márta

Stíluserevény vagy stílusvétség a pleonazmus és a tautológia?

H. Varga Márta két írása foglalkozott a pleonazmusokkal az Édes Anyanyelvünk hasábjain (*Kötelező pleonazmusok a magyar nyelvben*. XXX. évf., 2. sz., 9., *Nem kötelező redundancia a magyar nyelvben*. XXX. évf., 3. sz., 7.). Az írások igen tanulságosak és tartalmasak, és messzemenően egyetértek azzal a gondolatával, hogy „Az azonos jelentésű szavak és grammatikai eszközök halmozása stilisztikai szempontból Janus-arcú jelenség: nemcsak (stílus)erénynek, hanem (stílus)vétségnek is minősülhet.” Azonban a pleonazmus meghatározása némileg pontosításra szorul, erre teszek kísérletet többek között az alábbiakban, valamint arra, hogy elkülönítsem a tautológiától.

A pleonazmus (szófölség): ha több fölöslegesen használt szóval fejezünk ki valamit. Pl.: *empirikus tapasztalat, menettérti retúr, vizuális látás, női melltartó, váratlan hidegzuhany*.

Tautológiáról akkor beszélünk, ha fölöslegesen alkalmazunk szinonimákat egyazon fogalomnak stilisztikai cél nélkül való megismétlésére. Pl.: *valóban ténylegesen, eredetit-önállót, módját-mikéntjét, hogyan-miféleképpen*.

A két alakzat közötti elhatárolás nem könnyű, egyes retorikák és felfogások szinte szinonimaként kezelik őket. Mint látható, a két meghatározás is bőven tartalmaz átfedéseket, úgy-hogy nézzük meg őket még egyszer, kiemeltem a kulcsszavakat, azokat, amelyek a különbségtételre utalhatnak.

A pleonazmus (szófölség): ha **több fölöslegesen** használt szóval fejezünk ki valamit.

Tautológiáról akkor beszélünk, ha **fölsőlegesen** alkalmazunk **szinonimákat** egyazon fogalomnak stilisztikai cél nélkül való megismétlésére.

Így mindenekelőtt célszerűnek tűnik a két fogalmat egymástól elkülöníteni. Első látásra a példák közül kiindulva lehetne az az elsődleges különbségtétel, hogy míg a pleonazmus első-sorban alárendelő szószerkezetként jelentkezik (minőségjelzős, pl. *gyors kapkodás*), addig a tautológia ezenkívül mellérendelő szószerkezetekben, illetve alkalmi szóösszetételekben is (*most jelenleg, eredetit-önállót*). Azonban az igazi megoldást természetesen a jelentésben kell keresni.

A *pleonazmus* görög eredetű szó (πλεονασμός), eredeti jelentése, a 'fölség', 'bőség' azt mutatja, hogy látszólag, jelentésbelileg fölösleges a bővítő. A *jövőbeli terv* szintén kitűnő példa a pleonazmusra, mert a tervnek egy elengedhetetlen jellemzőjét, jelentés-összetevőjét emeli ki a bővítő. Hasonlóképpen az *előre prognosztizál* szószerkezetben az idegen szó jelentésstartalma már magában foglalja az *előre* jelentésstartalmát (*prognosztizál* = 'megjósol, előre jelez'). Ezek alapján a következőképpen pontosíthatjuk a meghatározást:

A pleonazmus mindenképpen alárendelő szószerkezet (illetve szóösszetétel), s ebben az esetben olyan minőségjelző (-s képzős melléknév) vagy határozó bővíti az alaptagot, amelynek a jelentése szervesen beletartozik annak jelentészerkezetébe, elidegeníthetetlen, jellemző sajátossága: *szemével látja*.

A *tautológia* (görögül: ταυτολογία) jelentése 'ugyanazt mondás'. A tautológia lehet alárendelő és mellérendelő, halmozó szószerkezet, illetve mellérendelő szóösszetétel. A tautológiában ugyanaz a jelentés ismétlődik többször, más formában, szinonimaként, pl. *elsődleges prioritás*. Jelentésbeli ismétlés történik úgy, hogy nincs jelentéstopplett. Bár alárendelő, jelzős a szószerkezet, ugyanazt jelenti magyarul és latinul: 'elsőbbiség', 'elsőség'. Ebben az esetben azonban a szinonimitás nem szűkíti az alaptag jelentését. Ugyanígy a *hipotetikus feltételezés, regionális térség, intervenció beavatkozás* esetében.

Ily módon a pleonazmus és a tautológia a redundanciának a két különböző megvalósulási formája. Nézzünk példákat először a pleonazmusra a Magyar nyelvhasználati szótárból: *első premier, hétvégi vikend, korrupciós kenőpénz*. Mondatban:

Az alap kutatási eredmények *időben késve* épülnek be az oktatásba, a tananyagba.

Nukleáris atomtámadás indult.

Pleonazmus tulajdonképpen az *ingyenesen hívható zöldszám* szószerkezet is. Súlyos nyelvhelyességi vétségnek azonban nem minősíteném. (A Magyar Nemzeti Szövegtárban 33-szor fordul elő a *zöldszám*, s mindössze hat esetben szerepel

előtte a fölöslegesnek tekinthető bővítő, az *ingyenesen hívható*.) Például: Újabb nemcsak kérdezni, árut rendelni, de feljelenteni is lehet *ingyen hívható zöldszám* segítségével.

Nézzünk példákat a tautológiára a Magyar nyelvhasználati szótárból: *döntő és domináns, érzelmi emóció, fundamentális alap, növényi flóra, hogyan és milyen módon, körülbelül mintegy, most jelenleg, kooperatív együttműködés, populáris népszerűség* stb. Mondatban:

Amikor az égitestet *katasztrófafuszulás* fenyegette, Supermant a Földre juttatta az apja. (Sajtónyelvi)

Szöveg – *párbeszéd vagy dialógus* – formájában csak akkor került a történetbe, ha az esemény a képről már semmiképp nem olvasható. (Sajtónyelvi)

A továbbiakban – a címbeli kérdésre válaszolva – nézzük, mikor stíluserevény a tautológia és a pleonazmus.

Az alábbi szépirodalmi példák azt bizonyítják, hogy a pleonazmus és a tautológia esetében épp egy vétségnek minősíthető nyelvi jelenség válik – képzett és jelentős stílusművészek által – nyelvi erénnyé, stilisztikai többletté, a kifejezés erejét és hatását fokozó jelenségévé.

Nézzük először a pleonazmust mint stíluserevényt, stílusessz-közt szószerkezetben!

Óhajtanám, bár ez az ember most is itt lehetne, s *szemeivel nézné, füleivel hallgatná*, mily kínos fájdalommal küzdünk mi a kormányjal, mely azon tulajdonta a népek megadtni nem hagyja.” (Kölcsey: Az örökös megváltás tárgyában)

Látjátok feleim szemetekkel, mik vagyunk... (Halotti beszéd és könyörgés)

József Attila szöszaporításai sem fecsegések vagy körülményeskedések, hanem felhívó funkciójuk van:

„Kövér homály, zsíros, csendes;
Lapos lapály, kerek, rendes.” (Holt vidék)

Pleonazmus előfordulása szóösszetételben:

Farkasfalvy: Hú, a *szukacemendéje!* Ez már nem tréfadolog! (Parti Nagy Lajos: Tisztújítás) A *szuka* jelentése 'nőszemély' (erősen pejoratív hatású), a *cemende* szóé pedig 'szajha'. Mivel azonban a *szajha* szót csak nőre vonatkoztatjuk (férfira vonatkozó megfelelője a *lator*), ezért az összetétel előtagja az utótag jelentésének egy részét tartalmazza, így ez pleonazmus.

A tautológia mint stíluserevény, stílusessz-köz szószerkezetben:

Király: Levetkőztetek?

A báty: Tiszta *anyaszült pucér meztelenre*. (Kárpáti Péter: Első éjszaka, avagy az utolsó)

Szóösszetételben:

Heves: De egy szerető férj oldalán, ki imádná önt, ki minden percből az *örömmelvezet* nektárját facsarná elő... (Parti Nagy Lajos: Tisztújítás)

A kérdéskör tovább vizsgálható a jelentések irányában, a pleonazmusban és a tautológiában szereplő két szó jelentés-szerkezetének bemutatásával, és a kategóriák további árnyalásával.

Minya Károly

Kerekasztal

Kérdések és válaszok

! Sajnálatos módon a helyesírás

? Ha létrehoztak egy kistérségben kerekasztalt, és elnevezték pl. *dabasi kistérségi kerekasztal*nak, azt hogyan kell írni?

! Amennyiben ennek a szervezetnek nincsen az intézményekre jellemző hivatali apparátusa, bélyegzője stb., akkor a megnevezés mindhárom eleme kis kezdőbetűs: *dabasi kistérségi kerekasztal*. Ha viszont rendelkezik a fentiekkel, abban az esetben intézménynévnek számít, és a következőképpen írjuk: *Dabasi Kistérségi Kerekasztal*.

Kerekasztal-társalgás

? A *kerekasztal-társalgás* szó írásával vannak gondjaim. Hogyan helyes? A szó egy olyan rendszeres rendezvényt takar, amikor egy étteremben havonta egyszer találkozóra kerül sor. Kötőjellel helyes-e, illetve írható-e nagybetűvel a *társalgás* és a *kerekasztal* szó?

! A címben szereplő példa három szó összetételéből keletkezett: *kerek + asztal + társalgás*. Összetétel, hiszen a tagok között ún. jelentéstömörítő (más néven: jelentéssűrítő) nyelvtani viszony van. Ebben az esetben a 138-as, ún. „hat szótagos szabályt” alkalmazzuk, amely szerint a kötőjeles írásmód a helyes (a kötőjelet a két fő összetételi tag határán tesszük ki): *kerekasztal-társalgás*. Példák a hasonló írásmódra: *kerekasztal-konferencia*, *kerekasztal-tárgyalás*, *kerekasztal-beszélgetés* stb.

A nagy kezdőbetűs írásmód (*Kerekasztal-társalgás*) csak valaminek a címeként, esetleg mondatkezdő vagy kiemelt helyzetben indokolt.

Belopózkodott vagy belopózott?

? A kérdésem a következő: *belopózkodott* a házba vagy *belopózott* a házba? Melyik forma a helyes?

! Mindkét szó használata helyes a köznyelvben – így írásban is –, ún. alakváltozatokkal van dolgunk. Hogy e két változat közül melyiket választja a nyelvhasználó, az egyéni döntés eredménye; ebben az esetben nincs „helyes” vagy „helytelen” alak. Hasonló példák az effajta toldalékolásbeli kettősségre: *akarózik ~ akaródzik*, *borsózik ~ borsódzik*, *hallgatózik ~ hallgatózik*, *takarózik ~ takaródzik* stb. (Lásd még A magyar helyesírás szabályainak 45. szabálypontját, illetve az Osiris Kiadó Helyesírás című kézikönyvének 70. oldalát.)

2-féle, n-féle

? A helyesírási szótár alapján nem tudjuk eldönteni, hogy kell-e kötőjelet a *2-féle*, *3-féle*... *n-féle* szavakban. Ezek matematikai szövegekben, így matematika-tankönyvekben is gyakran előfordulnak.

! Az Osiris-féle Helyesírás 411. oldalán ezt olvashatjuk: „A toldalékokat a számjeggyel írt tőszámnevekhez kötőjellel kell fűzni: *3-as*, *121-essel*, *14-en*, *56-ot*, *3471-gyel*. Hasonlóképpen kötőjelezendők az ún. képzőszerű utótagokkal ellátott számok is: *23-féle*...” Ennek alapján a *2-féle* és a *3-féle* szavak szintén kötőjellel írandók.

Az *n-féle* esetében is a kötőjeles írásmódot javasoljuk, az elemek egybetartozásának érzékeltetésére.

Idegen írásmódú szót tartalmazó összetételek

? Az Osiris Kiadó helyesírási kézikönyve azt írja, hogy ha egy idegen írásmódú szóalak eleve tartalmaz kötőjelet, célszerű különírni az összetételi utótagot. Példákat is hoz (*e-mail cím* stb.), de csak közszoói kapcsolatokat sorol föl. Mi a helyzet, ha tulajdonnév az előtag? Akkor is érvényes az ajánlás? Pl.: *T-Com-szolgáltatás* vagy *T-Com szolgáltatás*, *T-Mobile-hálózat* vagy *T-Mobile hálózat* stb.?

szabályozása hiányosnak látszik egy-két „újabb” nyelvi jelenséget illetően. A magyar helyesírás szabályainak 11. kiadása az idegen írásmódú szavaknak csupán a toldalékolásával foglalkozik (215–217. szabálypont), azzal nem, hogy összetételekben hogyan kell írni őket. Az Osiris-féle kiadvány már tárgyalja az idegen írásmódú előtagot tartalmazó összetételeket (137. o.), de kissé következetlennek mutatkozik ebben a témában. A 137. oldalon a következőt olvashatjuk: „Ha egy idegen írásmódú szó összetételt alkot egy magyaros írásmódú utótaggal, kétféle rögzítési forma lehetséges: a teljes egybeírás és a kötőjeles kapcsolás.” Ezzel szemben pár bekezdéssel lejjebb mégiscsak egy harmadik írásformát javasolnak a szerzők: „ha egy idegen írásmódú szóalak eleve tartalmaz kötőjelet, az összetételi utótagot célszerű különírni: *e-mail cím*, *make-up készítés*, *feed-back rendszer*...” Az *e-mail cím* ezek szerint – összetétel volta ellenére – különírandó. A kézikönyv szó-tárrészében azonban ott találjuk az *e-business-akadémia* szót két kötőjellel írva (618. o.), ami a fentebb megfogalmazott szabályszerűségnek teljesen ellentmond. A szabályalkotók valószínűleg el akarnák kerülni a két kötőjeles írásmódot, de ezzel egy nagyon lényeges momentum, a tagok közötti nyelvtani viszony jelöltsége vesz el. Véleményem szerint nem számít nagy – vagy egyáltalán – helyesírási hibának, ha valaki két kötőjellel írja a fenti alakulatokat: *e-mail-cím*, *make-up-készítés* stb. (A két – vagy több – kötőjeles írásmódnak már egyébként is van hagyománya a magyar helyesírásban: *A-vitamin-hiány*, *Ady-vers-elemzés*, *égetett-tégla-értékesítés*, *labdarúgó-Európa-bajnokság*, *szén-monoxid-mérgezés* stb.)

A Nyelvművelő kézikönyvtár szerint az *e-mail* „származékainak helyesírása részben megoldatlan: *e-mail cím*, de *e-mail-küldés* (köznevelésben a két kötőjelet voltaképpen szabálytalan, de másképp nem lehet megoldani, l. *Achilles-in-gyulladás*, *Oscar-díj-átadás*)”.

A fent idézett helyesírási javaslat hiányosságaként említhető, hogy csupán közszoói kapcsolatokat sorol föl példaként, és nem tér ki az idegen írásmódú, eleve kötőjelet tartalmazó tulajdonnévi előtagú összetételekre. Véleményem szerint a kötőjellel írt tulajdonnévi előtagot a *Rippl-Rónai-festmény*, *Saint-Exupéry-regény*, *Robbe-Grillet-elbeszélés* stb. analógiájára kötőjellel kellene kapcsolni az utótaghoz. Ez az írásmód javasolható a *T-Com-szolgáltatás*, illetve a *T-Mobile-hálózat* esetében is.

Összefüggenek vagy összefüggnek?

? Nem tudom eldönteni, melyik forma a helyes: *E három szint folyamatai összefüggnek* vagy *összefüggnek* egymással?

! A fenti formák közül mindkettő helyes. Az *összefügg* szó-tőhöz az egyik esetben közvetlenül (*-nek*), a másik esetben pedig egy *e* hanggal bővülve (*-enek*) kapcsolódik a többes szám harmadik személyű igerag. Kizárólag egyéni választás határozza meg, hogy egy nyelvhasználó melyik alakot részesíti előnyben, erre a szabályzat nem ad iránymutatást. Ejtéskönyvíró magánhangzót – ha a jó hangzás úgy kívánja, s a kialakult nyelvszokással sem áll ellentétben – betoldhatunk az ige és a személyrag közé más esetekben is. Pl.: *csüggne ~ csüggene*, *rajongnak ~ rajonganak*, *zajognak ~ zajonganak*, *zsibongnék ~ zsibonganék* stb.

Kézpénz vagy készpénz?

? *Kézpénz* vagy *kézpénz*? Melyik a helyes forma?

! Bár bizonyos szempontból logikusan gondolkodik az is, aki szerint *z*-vel írjuk – hiszen a pénzt kézzel fizetjük –, a kérdészt szó helyes írásmódja mégis ez: *kézpénz*. Jelentése: 'bankjegyekben vagy érmékben azonnal rendelkezésre álló közvetlen fizetőeszköz'.

Juhász Péter

Benyhe János újabb dohogásai

Benyhe János irodalomtörténész, hispanista, kiváló műfordító, aki egy időben kül- és kultúrpolitikával is foglalkozott, hétről hétre adja közre a Heti Válaszban irodalmi tárcáit – leginkább a nyelvről, nyelvi kérdésekről. A tárcák közül százötven 2005-ben már megjelent a Dohogó című könyvben, most újabb százötvenet gyűjtött össze az Új dohogóba.

Bevallom, ez a Dohogó cím nekem eleinte nem nagyon tetszett. A „dohogó” ember összeférhetetlen, kellemetlen, „a ká-kán is csomót keres”, s tudjuk, hogy a nyelvművelés ügyének (nem a magyar nyelvnek!) sokat ártottak azok, akiknek semmi se jó, akik mindig minden új nyelvhasználati jelenségbe belekötnek, folytonosan csak megakasztják a közlési folyamatot. Benyhe János azonban a kedves, tanáros „dohogók” közé tartozik, s hogy sokaknak tetszik a stílusa és a mondanivalója, abból is látszik, hogy rovata él, s könyvei is fogynak.

Mitől, miért kedvesek Benyhe János dohogásai? Számomra leginkább azért, mert nyelvművelése nem folytonos javítgatás, helyreigazítás, hanem elgondolkodtatás, töprengés és magyarázat. A jelenségeket folyamatosan összeveti más nyelvekkel, kultúrákkal, nézi a szó vagy mondat teljes környezetét, történeti, lelki, társadalmi, politikai körülményeit. Okos ismeret-terjesztés.

A nyelvnek szinte valamennyi szférájában otthonos. A „szféra” itt nagyon tudatos szóválasztás. Benyhe János számára a nyelv „a szférák zenéje” (csodálatosan szép zene, sőt szimfónia), egyszerre pontosság, szabályosság és megfoghatatlanság, misztikum. Foglalkoztatja a nyelv hangzása, nyelvtana (ragozása, mondatszerkesztése), szókészlete, kommunikációs szokásaink (illem), a nyelvi változás, sőt a nyelvpolitika, de talán nem tévedek, ha azt mondom, hogy leginkább a nyelv

„misztikuma”: személyiség- és kortükröző, gondolatteremtő jellege. Nála is a nyelv teremti a világot – de nem öncélú, posztmodern módon, hanem éppen ellenkezőleg: a hagyományok, a műveltség, a logika útján. Ezt bizonyítja a Tartalom és forma című írása.

Vannak, akik azt vallják, a tartalom előrébb való, mint a forma. A nyelvvel tudatosan foglalkozók számára azonban gyakran fontosabb a forma, mint a tartalom („stiliztaként magam is hajlamos vagyok arra, hogy gyakran fontosabbnak tartsam a nyelvi köntöst, mint a gondolati tartalmat”). Benyhe János félve írja le stiliztikai elfogultságát, pedig tudományosan is alátámaszthatjuk: az „egymásra hangolódás” alapfeltétele a megfelelő forma, amely önmagában örömet, sikert jelent; a nem megfelelő forma félreértéshez, esetleg teljes elutasításhoz vezet. A megfelelő formát is tanulni kell. A tanulás eredménye pedig többlet, többnyire: műveltség, tudás és tudatosság. És itt van valami baj: „lassan már nemzedékek nőnek föl, amelyeknek alig jut eszükbe, legföljebb beugrik valami”. Beugrik valami, és lesz belőle egy „laza mondat”, még később egy „torokhang”, esetleg egy morgás – amely persze „jelent” valamit, és vagy célba ér, vagy nem, de mindenesetre egyre távolodik attól, amit százezer év alatt az emberiség „nyelv” címen alkotott, felhalmozott. Ennek a kifejelett, tagolt emberi – és persze megvalósulási formájában mindig nemzeti – nyelvnek a szószólói az értelmiségiek, a nyelv művészei, és olykor a nyelvészek is. Benyhe János mint a nyelv művésze, a nyelv legapróbb titkainak a tudósa folyamatosan erre figyelmeztet dohogásaival.

Kedves Tanár Úr! Minden folyamatban benne van az ellentéte is! Lesz még egyszer ünnep a világon! (Benyhe János: Új dohogó. Nyelv-őr járat. Kortárs Kiadó, Budapest, 2008.)

Balázs Géza

Magyar-erza-mordvin szótár

A cseremiszek és a mordvinok mint volgai népek a finnugor nyelvcsalád egyik csoportját alkotják, s távolabbi ágon rokonaik, mint az Ob folyóról elnevezett obi-ugorok, a vogulok és az osztjások, akik a legközelebbi nyelvrokonaink. A finnekkal, a lappokkal, a szamojédokkal egy másik ágon rokon a nyelvünk, amint az már a XVIII. század óta ismeretes, amikor is a lapp és magyar közötti rokonságot Sajnovics János kimutatta könyvében: Demonstratio. Idioma ungarorum et lapponum idem esse, 1770.

A mordvinok a Közép-Volga vidékéhez számítható Mordvin Köztársaság kétharmad dunántúlnyi területén élnek. Az egymillió körüli lélekszámú mordvinok közül csupán hétszáz-ezer beszéli kifogástalanul a mordvin nyelvet, mégpedig kétféle: az erza- és a moksa-mordvint. Ez tulajdonképpen két nyelvjárás, amelyet még a szovjethatalom első két évtizedében emeltek irodalmi nyelvi szintre (elsősorban politikai okokból). Az erza-mordvint mintegy félmillió ember beszéli. A nagy területen szétszóródva élő mordvinság a régiségben bolgár-török, majd tatár és azután orosz, illetőleg szovjet uralom alatt élt. Szaranszkban, a mordvin fővárosban mordvin szót alig hallani, kétnyelvű felirat csupán néhány található, az egész város jellemzően „szovjet”, vasbeton panelházakkal és régi faházakkal. A mordvin nemzeti tudat meglehetősen gyenge, az oroszosodás erős. Az ősi mordvin népköltészet gazdagságát mutatja a Szijazsar című nagy terjedelmű eposz, amely hasonló összeállítás, mint a finn Kalevala vagy az észt Kalevipoeg. Ez a harmadik finnugor naiv eposz, magyarul is olvasható Bede Anna műfordításában. (Sajnos, magyar naiv eposz nincsen; híres, keserű hangvételű írásában panasolta is annak idején Arany János!)

Mészáros Edit szerkesztésében a szegedi és a szaranszki egyetem néhány magyar és mordvin oktatója a magyarnak az ún. kis finnugor nyelvekkel párosított szótárai közül az elsőt készítette el, méghozzá tizenhétézer magyar címszóval és mintegy negyvenezer magyar adattal, magyar-erza-mordvin szótár korábban nem jelent meg. A szótár cirill betűkkel – amelyek Mordvinföldön is használatosak – és latin betűs, tudományos átírásban is közli az erza-mordvin szavakat, ezzel a szótár a tudományos kutatásnak külön is hasznára válik.

A nyelv megismerését segíti az a cédén közzétett erza-mordvin hangosszótár, amelyet szintén Mészáros Edit adott közre.

A Magyar-erza-mordvin szótárban lapozgatva a finnugor nyelvcsalád rokonsága lépten-nyomon megmutatkozik, a számneveket nézve például a magyar *kettő* az erzában *kavto*, a *három* = *kolmo*, más példákat véve a róka, azaz a *ravasz* = *rivezi*, a *hal* = *kal*, a *kő* (vö. *kövek*) = *kev*, a *szem* = *szeljme* és így tovább. Az efféle hasonlóságok (és különbségek) rendszerén alapul a nyelvhasználat, amelynek eredménye a finnugor, az indogermán és más nyelvcsaládok fájának megajzolása.

A szótár anyaga a nyelvjárásból köznyelvvé emelt erza-mordvin legújabb elemeit is tartalmazza, például a mi lassan magyarosodó *imélünk* megfelelője: *elektronnoj szjorma* ('elektronikus levél').

Mészáros Editnek és munkatársainak ez és a néhány évvel korábbi erza-mordvin-magyar szótára, továbbá az említett hangosszótára nyelvtudományunknak és műveltségünk egészének értéke. (Magyar-erza-mordvin szótár. Szerk. Mészáros Edit. Studia Uralo-Altica Supplementum 11. Szeged, 2008. 985 lap.)

Büky László

Ádámtól Zorkáig

Koltói Ádám: Jó szóval. Írások nyelvünkről, nyelvhasználatunkról

Családi hasonlaltal azt is írhatnám, hogy Koltói Ádám nyelvemlék kötetét Ádámól Zorkáig vezeti el az olvasóját, a nagyapától az unokáig. Mély igazsága van ennek a mondatnak, hiszen a megfigyelések szerint „anyanyelvünket” legalább annyira tanuljuk nagyszüleinktől, mint édesanyánktól... A kultúra- és nyelvátadásban a nagyszülők szerepe is döntő.

A mint anya. A kötet az anyanyelvről szól. Csöppet sem véletlenül C. Oláh György kiváló illusztrációi közül is az első egy József Attila-grafika: Az anyaméhből kiszállni készülő élet. Ugrás az É-re.

B mint bizalom. A kommunikáció egyik alaptörvényszerűsége, kiindulópontja: a bizalom. Hit, bizalom kell a megnyilvánuláshoz, a megértéshez. Nem véletlen a rétorok tanácsa: *captatio benevolentiae*, azaz a jóindulat felkeltése a beszéd kezdetén. Koltói Ádám helyi és országos retorikaversenyek kezdeményezője is egyben.

C mint Cegléd. A nyelvi példák között felbukkannak ceglédi szavak, szólások, médiumok hibái, valamint a diákok nyelvhasználatát. A genius loci.

Cs mint csönd. Kétféle csönd van. Az egyik a teremtő gondolatok megszületésének csöndje. A másik az érdektelenség, a bizalmatlanság csöndje. Az „akváriumi csönd”, a „nembeszélősi”. Pedig az ember beszédre született. A ceglédi szomszéd szavai: „De hisz”, amíg eleven az ember, addig beszél. Majd hallgathatunk éppen eleget odaát.”

D mint diák. Ugrás az I-re.

D mint divat. Az egyik leggyakoribb téma a nyelvi divat, az elcsépelet nyelvi kifejezések stilisztikai bírálata. Ilyen például a médiamódi.

D mint durvulás. Nyelvi példák mutatják, hogy miként durvul a nyelvhasználat. Így lett az ártalmatlan, jó szándékból, gesztusból adott borraivalból csúszópénz, kenőpénz, hálapénz... Amely már korántsem borra való!

E mint ember, emberi szó. Az emberi szó az evolúció csodája. Az ember mindig nagyon örült az emberi szónak, a beszédnek. Az irodalom egészen napjainkig ezt bizonyította. De a 20. század közepe táján elnémult a beszéd, nincs öröme a szónak, hitelét veszti az emberi szó. S ezt folyamatosan dokumentálja a nyelvész.

É mint édesanya. Egyáltalán nem véletlen, hogy *édes* anyanyelvről beszélünk. Voltaképpen *édesanya-nyelv*. A magyar nyelvben további „édes” van még a rokonságnevek között: *édesöcsém, édesbátyám*...

F mint foghegyes kérdés. Olyan, mint egy késszúrás. „Mit kér?” „Oda mi lesz?”

G mint Grétsy. A tanár, a kolléga, az ember...

Gy mint gyermek. Remek esszé, sétája kisfiával (Szép szóval). Nem tudja őt óvni az utcán hallható „piszkos szavaktól”. Ám a felelősség, a szeretet, az elkötelezettség mégis megoldást ad kezébe... „Pár lépés után elaludt a vállamon. Néha fölemelte a fejét, és suttogott valamit. A szép szavak röpitették messzire álmát.”

H mint hazugság. A nyelvhasználat gyakori eseménye: „Olyan egyenes a beszéde, mint a sarló...” Többféle hazugság van. Megítélése a helyzettől függ. Fontos tudni, hogy nincs hazugságmentes társadalom.

I mint ifjúság, ifjúsági nyelv. Az ifjúság nyelve mindig eltér a felnőttek nyelvhasználatától, de valamiképpen a jövő nyelvét is jelzi. Az ifjúság nyelvéből a szerző különösen az érzelmi kommunikáció, a mindennapi beszélgetések, az iskolai terminusok (például osztályzatok) elemzésével foglalkozik. Az osztályzatok terminológiájának mátrixa antropológiai mentalitást tükröz: az elégtelenre vonatkozik a szavak legalább 80%-a.

Megjelent a Ceglédi Kék Újság 2008. október 8-i számában is. A szerk.

K mint kutya. A kutyára, az ember valóban leghűségesebb társára 451 megnevezés, szólás utal. Ennek 90%-a negatív: *kutyaházi, kutyálgodik, Kutyából nem lesz szalonna*... A kérdéshez lásd ismét: I.

L mint logika. A nyelvben van logika. De a nyelvi logika nem mindenben egyenlő a gondolkodás logikai műveleteivel. Akik túlzottan „logikázgatnak”, nem fogadják el a legalapvetőbb nyelvi logikát: a jelentésváltozást. És ezért mondják tréfásan-mérgesen, hogy nem *vállfa*, hanem *vállműanyag*, nem *leszáll a buszról*, hanem *lelép*... A nyelvemlék felhívja a figyelmet ezekre a téves logikázgatásokra.

M mint műveletlenség, amelynek nyelvi hiba lehet a következménye. Ha valaki nem tudja, hogy mit jelent a „lányos ház” (az a ház, ahol eladó lány van), akkor komolyan is írhat ilyen mondatokat: „a rotterdami lányos házakban sok magyar nő is van”... Vagyis a szép népi kifejezés eredeti értelmé helyett a nyilvánosházat emlegeti. Bizony csökken a szavak jelentésének tudata.

M mint a magyar nyelv misztikuma. Egy csodás ajánlók-gondolat a könyvből: a magyar nyelv képalkotásra való hajlama ösztönözhetette a magyar filmesek világsikerét. Talán a magyar nyelvhasználatban (folklorban, irodalomban) lévő „vágástechnika” (tömorség, kihagyás), illetve áttűnés (képalkotás) tevéődött át a filmtechnikára.

M mint médiamódi. Lásd: D mint divat.

Ny mint nyelvújító. Minden anyanyelvi beszélő nyelvújító, csak nem tud róla. A nyelvújítás azonban a nyelvésznek sem mindig sikerül. Koltói Ádámnak igen. A *talkshow* elsőként *tóksó* formáját ő magyarította *teleferére*. Vitray Tamás rögtön átvette.

Ö mint örömtelen üzenetek. A divatos szavak mind örömtelen üzenetek. Lásd: E mint emberi szó.

R mint rokonsági terminológia. A rokonsági terminológia változása is jelzi a kor- és értékváltozást. Megjelennek a sorozámmal jelölt rokonok (második, harmadik feleség), valamint a birtokos személyjelekkel bőven ellátott leszármazottak: „a gyermekem és a gyermeked veri a gyermekünket”.

S mint sms. Fölbukkan a kötetben az sms-írásbeliség is: formálisan írás, nyelviileg inkább beszéd.

Sz mint szállóige vagy szárnyasszó. A szárnyasszók nyelvi és stílusminták: azt mutatják, hogyan kell tömören, szellemesen fogalmazni. Ismeretük és használatuk a műveltség része. Lásd: M mint műveletlenség.

Sz mint szerelmi szótár. Koltói Ádám nagy ötlete, amelyet dr. Veres Pál is üdvözölt. Utalás van arra, hogy nagy anyaga van erről a kérdéstről. A recenzens javasolja: ez legyen a következő kötet.

T mint terminusalkotó. Az írások stílusának egyik éke az egyszerű megfogalmazás mellett a találó terminusok alkotása: *nembeszélősi, piszkos szavak, igézőjel (idézőjel), farmerszavak, hümm-hümm nyelv, banánszó*...

T mint totális kommunikáció. Nem a nyelv beszél, hanem az egész test – és persze a környezet is. Ezért a kommunikációs nyelvemléknek az egész személyiséget kell vizsgálnia.

Z mint zavar. A nyelvi hiba voltaképpen zavar. A nyelvemlék feladata a zavarok, kommunikációs értelemben a „zajok” csökkentése. Hogyan? Okosan, példamutatással, neveléssel, jó szóval. Jó szóval...

Jó szóval ajánlom minden szépen, választékosan beszélni igyekvő számára ezt a kötetet!

És ugrás ismét az A-ra. Avagy a könyvesboltba egy Koltói Ádám-kötetért!

(Ceglédi Közgazdasági Alapítvány, Cegléd, 2008. 231 oldal)

B. G.

Két évtized a helyesírásért

1987 óta rendez meg az Eszterházy Károly Főiskola a Nagy J. Béla országos helyesírási versenyt az egyetemeken és a főiskolákon tanuló hallgatók számára. Így nyilvánvaló, hogy a három év anyagát tartalmazó (2005–2007), szakmai rendezvényhez is kapcsolódó kötetük a *Két évtized a helyesírásért* címet kapta. A könyv bevezetőjében a szerkesztő, Bozsik Gabriella visszatekint az elmúlt húsz esztendőre, majd a Nagy J. Béla-émlékplakett díjazottjainak rövid bemutatása következik: dr. Hangay Zoltán főiskolai tanáré (2005), Antalné dr. Szabó Ágnes egyetemi docensé (2006) és Fercsik Erzsébet főiskolai tanáré (2007). Ezután a helyesírási verseny díjazottjainak a névsora található. Megemlítendő, hogy a kilenc helyezettből öten azóta a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport tagjai lettek.

A könyv három részre tagolódik: az elsőben, amely a *Tanulmányok helyesírásunk elméleti kérdéseiből* címet viseli, 12 írás olvasható. A második egységben hat tanulmány a helyesírás tanulásáról és tanításáról szól. Az utolsó rész a helyesírási feladatsorokat és tollbamondás-szövegeket tartalmazza. Mindezek előtt az országos versenyéit, amelyeket Kardos Tamás, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos munkatársa állított össze, majd Bozsik Gabrielláéit, aki *Készségfejlesztés és helyesírás* címmel az egri, Papp Istvánról elnevezett házi helyesírási verseny feladatsorait teszi közzé. Ezek kitűnő segítoi a versenyre való felkészülésnek és a tehetség gondozásnak.

Balázs Géza *Hatalom és helyesírás* címmel azt bizonyítja, hogy az 1984-es kiadásban semmiféle politikai-hatalmi jelleg nem vehető észre, míg más országokban sokkal erőteljesebben szólt bele a politika a helyesírásba. 1954 és 1984 között természetesen nálunk is voltak kivételek, pl.: Nagy Októberi Szocialista Forradalom, Nagy Honvédő Háború. Bíró János fiatal kutatónak *A betűszók írásmódja egy empirikus vizsgálat tükrében* című tanulmánya a Magyar helyesírási szótár és az Osiris Kiadó Helyesírás című könyve közötti különbségeket mutatja be. (Lapunk 2008/3. számában közölte Szegi Ádámnak azt az írását – *Tessék választani!* címmel –, amelyben a két szótár eltéréseit mutatja be.) Bíró igen tanulságos és tartalmas írásában többek között azt javasolja, hogy a betűszókhoz mindig kötőjellel fűzzük az utótagokat. Elgondolkodtató a szerző azon feltételezése is, hogy a mozaikszó rövidítésé egyértelműen a nagybetűs kiemelésétől válik. Cs. Nagy Lajos *Kalandozások a rövidítések birodalmában* című írása is kapcsolódik ehhez a témához, igaz, ő a rövidítésekre helyezi a hangsúlyt, többek között az sms-rövidítésekre. Csontos Nóra *Az idézés jelölésének módjai a XVIII. század közepétől a XIX. század elejéig* című ta-

nulmányával, míg Fercsik Erzsébet *A tulajdonnevek helyesírásáról* cíművel szerepel a kötetben. Keszler Borbála a *Csak a helyesírás problémája az írásjelelhasználattal?* kérdés központba állításával arra irányítja rá a figyelmet, hogy az írásjeltan milyen kapcsolatban van a grammatikával, a szupraszegmentális fonetikával, a stilisztikával, a jelentéstanal és a pszichológiával. Természetesen az Osiris Helyesírás szerzői is szerepelnek egy-egy írással a könyvben. Laczkó Krisztina *Gondolatok a magyar helyesírásról egy új kézikönyv kapcsán* címmel többek között a fonematikus elvről és a hagyományelvről értekezik, míg Mártonfi Attila az idegen szavakról és nevekről. Misad Katalin *A tulajdonnevek írásának sajátos esetei a szlovákiai magyar nyelvű sajtóban* címmel az onnan összegyűjtött példaanyag alapján azt igazolja, hogy az intézménynevek és az egyes földrajzi nevek írásában a legnagyobb a bizonytalanság. A szerző összegzésében megállapítja, hogy a szlovákiai magyar írásgyakorlatok a tulajdonnevek vagy tulajdonnévnek vélt szavak helyesírásakor nem befolyásolja a szlovák helyesírás. Szathmári István *Simonyi és helyesírásunk* címmel a jeles nyelvész helyesírási újításairól számol be, amelyek idővel fogadtattak csak el, míg Vörös Ferenc *A kézírásról a szövegszerkesztésig* címmel történelmi áttekintést ad az írásbeliségről. Zimányi Árpád *A magyar orvosi szaknyelv helyesírásáról* értekezik igen alaposan és precízen.

A második részben Bozsik Gabriella *Módszertani javaslatok néhány tulajdonnévfajta helyesírásának tanításához* címmel a tantárgyi koncentrációra alapozva azt bizonyítja, hogy a helyesíráshoz komplex tudásra van szükség (grammatikaira, földrajztudományira), különösen igaz ez a tulajdonnevek írására, főként abból a szempontból, hogy a tulajdonnevek körében újabbnál újabb alakulatok kerülnek elő. Elekfi László a *Helyesírási hibák minősítéséről* elmélkedik, míg Hangay Zoltán két tanulmányában is az írásjelek igen fontos szerepéről szól: *Az írásjel mint az értelemtükrözés eszköze*, *Az írásjelek fontossága a szövegértésben*. Harmadik írása *A magyar nyelvtanítás és Nagy J. Béla* címet viseli. H. Tóth István *„Adj esélyt!” Egy helyesírási verseny tényei, adatai és feladatsorai* címmel mintaszerű felmérést és elemzést közli egy középiskolai helyesírási versenynek.

Az ismertetett kiadvány már nyolcadik a sorban, és mondhatjuk, hogy ez egy helyesírási segédkiadvány sorozat felsőfokon tanulóknak számára. (*Bozsik Gabriella (szerk.): Két évtized a helyesírásért. A Nagy J. Béla országos helyesírási verseny előadásai és feladatai. EKF Líceum Kiadó, Eger, 2005–2007.*)

Minya Károly

Vízerőmű a helyes!

Javaslatomra az MTA már 35 éve állást foglalt a vízerőmű kifejezés egybeírt, főnév jellegű használatának helyessége mellett, szemben a vízi erőmű jelzős kifejezéssel, amely pl. egy vízen úszó atomerőművel hajtott hadihajót jelenthet. A médiumok zöme, sajnos, ma is tévesen, előszeretettel használja a vízi erőmű kifejezést.

A vízerő, vízerőmű, vízesés ugyanúgy, mint energetikai társai, így pl. az atomerőmű, szélerőmű, szénerőmű, gőzerőmű, gázerőmű, olajerőmű, hőerőmű szavak – főnévi kapcsolatként – egybeírandók.

Nincs „széli erőmű” sem, legfeljebb „útszéli” egy novellában használható, jelzős változatként. De a gőzi, atomi, széni stb. erőmű jelzős változat ellen nyelvérzékünk rögtön tiltakozik, és így logikusan bizonyítja egyszersmind a „vízi erőmű” hibás voltát is, ha csupán egy erőműfajtáról van szó. A víznek az ereje más, mint a „vízi erő”, ami a hadiflottát jelenti, vagy, mint a „légi erő”, azaz az ország katonai repülőgép-parkja. A vízlépcső, vízmű, vízéptítmény, vízhozam is hasonló szerkezet. Ilyen pl. a vízszintingadozás is.

Van értelme azonban a „vízi erőmű” kifejezésnek is. E melléknévi kapcsolat olyan erőművet jelent, amely pl. úszik a

vízen, mint valamikor a Dunán a „vízi malmok”, ami eredete lehet a mai, hibás használat elterjedésének is. Valóban van tehát „vízi erőmű” kifejezés is, pl. lehet egy óceánjáró hajó, amelynek csavarjait szénerőmű, gázturbinák vagy akár atomerőmű hajtják, és a tengeren közlekedik.

A Magyar értelmező kéziszótár 2003. évi második kiadása már figyelembe vette javaslatomat, de az újságírók ezt sajnos, nem forgatják elég szorgalmasan. Kérem, hogy üssék fel a szótár 1478. oldalát, ahol a víz címszó alatt a vízerőmű műszaki kifejezést „a víz mozgási energiáját villamos energiává alakító létesítmény”-ként értelmezi. Az 1479. oldalon a vízi címszó 3.a pont alatt a vízi erőmű kifejezést <pongyola használat> jelzéssel minősíti, a 3.b pontban pedig „(tengerjáró) hajók (atom)erőműve”-ként értelmezi.

Indokolt lenne tehát, hogy a szótár ajánlását megfogadjuk, és elsősorban a szerkesztőségek mutassanak jó példát közönségüknek a helyes szóhasználatban.

Kerényi A. Ödön
állami díjas, vasdiplomás gépészmérnök,
a Magyar Villamos Művek ZRt.
ny. vezérigazgató-helyettese

A Magyar Nyelv Múzeumának előzménye

Megnyílt A Magyar Nyelv Múzeuma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Sátoraljaújhely mellett, Széphalmon, Kazinczy Ferenc mauzóleumának szomszédságában, sírja közelében.

Sátoraljaújhelyen nagy hagyománya van a nyelvvédelemnek. Kazinczy Ferenc, a 18. századi magyar szabadkőművesség legnagyobb egyénisége Miskolcon, 1784. január 16-án Az erényes világpolgárokhoz nevű páholy tagja, később titkára lett. A páholy választott vezetője, mint a szabadkőművesek mondták: „főmestere” gróf Török Lajos volt. Az ő lányát, gróf Török Sophie-t vette feleségül Kazinczy Ferenc. Később, miután a császár rendeletével betiltotta az egész birodalom területére a szabadkőművességet, a szabadkőművesi tevékenység egyetlen megmaradt lehetőségeként folytatta a magyar nyelv védelmét. Megindította és vezette a nyelvújítás mozgalmát. Ezzel szolgálta hazáját és a szabadkőműves eszméket. Olyan szegény maradt, hogy – mint mondták – hat gyermekének vagyon helyett csak szip neveket tudott ajándékozni.

Kazinczy Ferenc unokája, Iphigénia lányának fia, Becske Bálint is ott nyugszik a sírkertben, nem messze nagyapja sírjától. Becske Bálint királyi adófelügyelő egy időben választott vezetője volt Sátoraljaújhely szabadkőműves páholyának. A páholyt a közeli Borsi szülöttjéről, a nagyságos fejedelemről Rákóczinak nevezték el. A Rákóczi páholy egybegyűjtötte Sátoraljaújhely és környéke legkiválóbb férfiai. Írók, újságírók, levéltárosok, tanárok, orvosok, önállóan gondolkodó emberek, lelkes hazafiak léptek a „testvéri láncba”. Így írták: „Elsősorban magyarok vagyunk”. Ezért határozták el 1883-ban, hogy az alakulóban lévő „Zemplén megyei magyarosítási egyesület” alapító tagjaként lépnek be az egyesületbe. Egyben tervezték azt, hogy a népművelést is előmozdítják az egyesület keretein belül. Kidolgozták az egyesület alapszabályait, és nagylelkű adományokat tettek a „Zemplén megyei magyarosítást és népművelést előremozdító egyesület” javára.

Ennek az egyesületnek az alapítása már előbb is felvetődött, de a Rákóczi páholy valósította meg a nemes szerveződést. Az egyesület a magyar nyelv oktatását akarta magas fokon biztosítani. Ezért Zemplén megye óvodáit támogatta, ahol szükség volt rá, ott létesített óvodákat. Úgy gondolták, hogy a magyar nyelv helyes elsajátításáról a kisgyermekek között kell elsősorban gondoskodni. Hangsúlyozták, hogy a nemzetiségek jogait tiszteletben tartják, de a magyar nyelv tanítását a nemzetiségi vidékeken is lehetővé akarták tenni. A magyar nyelvet jól oktató tanárokat, tanítókat, óvónőket kitüntették: erkölcsi elismerésben részesítették az arra méltókat, és anyagi jutalmat is osztottak számukra. A támogatásban nem tettek különbséget a városi, falusi, egyházi irányítás alatt oktatást végző intézmények között.

A páholy három célt tűzött maga elé. II. Rákóczi Ferenc szülőházát emléktáblával kívánták megjelölni. Kazinczy Ferenc elhanyagolt sírkertjében a kiváló nyelvújító, a nagy hazafi és kora vezető szabadkőművese emlékére mauzóleumot akartak emelni, végül Szemere Miklós műveinek kiadását tervezték. Mind a három személyt szabadkőművesi szempontból értékelték nagyra, jóllehet csakis Kazinczy Ferenc volt közöttük forma szerint szabadkőműves.

Borsi várának nagy szülöttje nemes eszméivel, önzetlen nagyságával, önfeláldozásával vívta ki a szabadkőművesek csodálatát. Példaképüknek tekintették. Szemere Miklós is erős jellemével vált méltóvá a szabadkőművesek elismerésére.

Terveiknek megfelelően Szemere Miklós műveit kiadták. A borsi várkastély falát ott díszíti a gyönyörűen faragott, fényes feketére csiszolt gránitlapon a Rákóczi szabadság-érem, és a Rákóczi-címer alatt aranyos betűkkel olvasható az emléktábla szövege:

ITT SZÜLETETT
II. RÁKÓCZI FERENC
1676. ÉV MÁRCIUS 27-ÉN
EGYES HŰ HAZAFIAK ÉS TÖR-
VÉNYHATÓSÁGOK ÁLDOZAT-
KÉSZSÉGÉBŐL
EMELTÉK A SÁTORALJA-UJHELYI
TOURISTÁK
1881. ÉVBEN.

A szabadkőművesek voltak ezek a „sátoralja-ujhelyi touristák”, akik az emléktáblát állították.

Borúth Elemér és Pajzsoss Andor ötlete volt az emléktábla elhelyezése a borsi vár falán, még mielőtt a Rákóczi páholy megalakult volna. Később, a páholy megalakulása után ők is a páholy tagjai lettek. Országos ünnepséget rendeztek az emléktábla avatására. A fejedelem születésnapját évről évre ünnepélyes összejövetellel tették emlékezetessé egész működésük alatt. Borúth Elemér ódát írt a vidék nagy szülöttjének emlékére. Ezt 1883. március 27-én, II. Rákóczi Ferenc születésnapján a Rákóczi páholyban előadták.

Kazinczy Ferenc mauzóleumát is megépítették. Kazinczy szabadkőműves tárgyait: kötényt, jelvényeit az unoka, Becske Bálint őrizte meg. Becske Bálint adta át nagyapja ereklyéit a páholy, majd a mauzóleum birtokába. Ott láthatók ma is a múzeum gondosan rendezett kiállításán. A kertet gyönyörűen rendben tartják, Kazinczy Ferenc sírján mindig van friss virág.

A most megnyílt Magyar Nyelv Múzeuma Zemplén megye hagyományait, a Zemplén megyei magyarosítást és népművelést előmozdító egyesület és az azt alapító egykori sátoraljaújhelyi Rákóczi páholy emlékét is őrzi.

Berényi Zsuzsanna Ágnes

Éjszakai séta a Mesterrel

**A magyar szó világa című kiállítás megnyitására
Széphalom, 2008. október 18.**

BALÁZS GÉZA

Széphalmon egy hiedelem szerint Kazinczy Ferenc, a Mester éjjelente itt járkal a parkban. Sétál, körülnéz, megállapít, vizsgálgatja a park fáit, elzavarja a kóbor kutyákat. A szellemektől félnék az emberek, ezért a parkot éjjel mindenki messze elkerüli. Ezért maradtak meg a háború után a park csodálatos fáit, senki nem merte az éj leple alatt kivágni őket, hátha Kazinczy éppen arra jár, és rápirít.

Én mint a néplélek kutatója, nem félek a szellemektől. A minap, amikor itt éjszakáztam, éjfélkor fölkeltem, és kimentem a parkba. Nemsokára valóban feltűnt egy árny-alak, régi idők homályából, nem kétséges, Kazinczy Ferenc volt. Regényes beszélgetésünket most nem idézhetem, csak a mai ünnepi eseménnyel kapcsolatos részt.

– Valami óriás gabona- vagy kukoricatárolót emeltek ide a gyümölcsös kertem mellé. Minek? Akkor az éhínség?

– Nem, ez múzeum. A Magyar Nyelv Múzeuma.

– Hogyan? Nem beszélnek magyarul, a nyelvet múzeumba teszik?

– Nem, Mester, éppen ellenkezőleg! Ez egy kicsit szent hely, a múzsák ligete, ahol többet lehet megtudni a magyar nyelvről, ahová azok jönnek, aki szeretik a magyar nyelvet.

– Ez szép! De hát a nyelvet nem „szent helyre” kell tenni, a szent hely a templom, a nyelvet használni kell.

– Azért használjuk is. A mindennapokban, a közéletben, a médiában...

– Mi a csodában?

– A médiában... akarom mondani, vannak az újságok mellett hangos és hangos-képes újságok is. És vannak költők, írók, akik ugyancsak magyarul írnak.

– Milyen stílusban írnak a szépművészek manapság? Fentebb stílusban?

– Posztmodern stílusban írnak sokan...

– Ezt hagyjuk, mert olyan értelmetlen dolgokat mondasz. Mi található abban a múzsák ligetében?

– Mester, megvalósult a Magyar Tudományos Akadémia, amelyet te is szerveztél, lerajzoltál. Rajzod ihlette azt a bástyaszerű épületrészt, amelyet gabonatórolónak néztél. A Magyar Tudományos Akadémia a magyar nyelv művelésére jött létre.

– És művelitek a magyar nyelvet?

– Hogyne. Van, aki műveli, van, aki művelti... De térjünk vissza a múzeumra, a múzsák ligetére. Már több mint egy évszázada zárandokolnak ide Széphalomba a magyarok, diákok, felnőttek egyaránt, sírodhoz, illetve a parkban emelt emlékmauzóleumhoz. Sokaknak meghatározó, életre szóló élmény ez a kirándulás. Ezért találta ki egy nyelvész, Pásztor Emil, hogy legyen itt egy magyar nyelvtörténeti múzeum. És a megye, most úgy nevezik, Borsod-Abaúj-Zemplén, vagyis egy kicsit nagyobb lett, mint a te korodban, az ország viszont ezzel szemben kisebb, szóval a megye építetett ide egy múzeumot, amelyben kiállítások, előadások lesznek, ahol az emberek találkozhatnak, művelődhetnek, tanulhatnak. Akár egy „feketeleves” mellett...

– Ez rendes dolog. Ha mellette rendszeresen imádkoztok is, akkor majd közbenjárók a lelki üdvötökért...

– Éppen most nyílt meg az állandó kiállítás. A magyar szó világa. Hiszen a kultúra leginkább szavakba van kódolva.

– Talán műveltség, művelődés, kiművelődés és talán foglalta. A műveltség szavakba van foglalva. Ezt akartad mondani?

– Ezt, Mester, csak ha mindig megállítasz, akkor nem jutok a végére. Szóval egy szekértől, a paraszti élet egyik jelképétől indulhatunk el, és eljuthatunk egy, a számodra most nem érthető „motorkerékpár” nevezetű tárgyig, amely a modern kor, a technika, a sebesség korszakának egyik jelképe is lehetne. A szekér ugyebár az emberi mértékkel mérhető haladás, a motorkerékpár, főleg fölturbózva a sebesség, a sebesség-kultusz. Volt, aki kicsivel utána azt mondta, hogy a magyar paraszti olyan buta, hogy legföljebb háromszáz szót ismer. Mi most azt

akarjuk bizonyítani, hogy csak egy olyan jellemző eszköz, mint az általad is jól ismert szekér esetében több tucat szavunk van, a paraszti élet pedig tele van számos kifejező, színes, részletgazdag kifejezéssel. A mai világot az általad nem ismert „motorkerékpár” és mellette egy „üzemanyag-töltőállomás”, magyarul benzinkút jelzi, de később lesz majd itt számítógép, mobiltelefon, interaktivitás is, de ebbe most ne bonyolódjunk bele.

– Látom, gondolatok van az idegen szavakkal...

– Vannak gondok az idegen szavakkal. A te korodban a latin és a német szavak árasztották el a magyar nyelvet, most az angol szavak, bár ezek olyan angol szavak, hogy egy angol sokszor rájuk sem ismerne. De inkább mondom tovább, hogy a kiállítás látogatója milyen utat járhat be a magyar szó világában. Megtudhatja, hogy hány magyar szó van...

– Ne csigázz, áruel...

– Két okból nem tehetem. Az egyik: lelőném a poént. A másik: nem tudom. De kérlek, este, záróra után nézz körül, téged úgysem érzékel a riasztó, nagyon sok elgondolkodtató számot fogsz látni. A magyar nyelv most készül nagyszótárában csaknem egymillió szó lesz!

– Csak most készül a magyar nyelv szótára?

– Nem, van már több tucat magyar nyelvi szótárunk. Sőt, manapság évente jelennek meg újabb és újabb szótárak. De ez lesz a legnagyobb. Aki a szótárakkal akar megismerkedni, vagyis a magyar nyelv szókinésének különféle szempontok szerint való összegyűjtésével és közreadásával, az az egyik itt található szótárházban sok időt eltölthet. Összegyűjtöttük a magyar nyelv jellemzőit. Mert a magyar nyelv sokban különbözik a többi, főleg a környező nyelvtől. Hangzásában, nyelvtanában, szókészletében, megfogalmazásmódjában...

– Én ne tudnám, ne oktass itt engem...

– S mivel a szavak nemcsak a léleknek a tükrei, hanem a különböző történelmi korszakoknak is, ezért megtalálhatók a 20. század, a háború utáni időszak, a rendszerváltás utáni korszak dívatos szavai, kifejezései is.

– Igen, sajnos én is értesültem a háborúkról, meg ezekről a belső változásokról... S azt is mondják, hogy valamiféle határok vernek éket a magyarul beszélők közé. Itt a szomszédban is lett valamilyen határ...

– Van bizony, és vigyázni is kell, mert egyrészt óvatosan kell róla beszélni, másrészt pedig ha kézitelefónalunk (távolba beszélünk), akkor ügyelni kell, hogy azt ne egy másik állam telefonarifájával tegyük.

– Már megint kezdesz nagyon eltelni magatokkal. Nincs már hangotok, hogy távolba kiáltatok, ezért kell kézbe beszélni? Na mindegy, az utódok mindig korcsabbak az elődöknél. De a költők, írók, diákok, ugye szépen beszélnek magyarul?

– Persze, hogy szépen. Legjobb íróink-költőink szóanyagát szótárakban gyűjtöttük össze, ezek az írói szótárak. Azért is van szükség ezekre, mert a mai diákok nem mindig értik jól azokat a szövegeket, amelyeket egy-két vagy több száz éve írtak. Ahogy Te nem érted a kultúrát, a kódolást, a mobiltelefonozást, úgy a mai diákok nem mindig tudják, nem értik pontosan, hogy mit jelentenek ezek a sorok: „Ég a napmelegtől a kopár szék sarja, / Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta; / Nincs egy árva fűszál a torsk közt kelőben, / Nincs tenyérnyi zöld hely nagy határ mezőben...”

– Azért azt szeretném halkan megjegyezni, hogy én tudom, mit jelent a kultúra, de én azt magyarul is tudom. A mai deákok nem értik azt, hogy ég, határ, mező?

– De, ezeket a szavakat éppen értik. Persze ma már nemcsak a napmelegtől ég valami, hanem a diákok azt mondják: „égek a szüleim előtt”, és ekkor nem feltétlenül lánognak, meg azt is mondják „leégtem”, s ekkor sem szenesedtek el, hanem csak azt akarják közölni, hogy nincs pénzüik. A határ kapcsán is inkább az itt található (egy ideje most újra nem található) határállomásra gondolnak, a mező szóról sem elsősorban a kék búzavirág, a pacstirasztó, a lepkék és szöcskék jutnak

A Magyar Nyelv Múzeuma mint a világörökség része

A világörökség részét képező tokaji kultúrtájon, Sátoraljaújhely tőszomszédságában, a magyar nyelvújítás központjában, nem messze Kazinczy Ferenc sírjától és emlékhelyétől 2008-ban megnyílt A Magyar Nyelv Múzeuma. Ez a múzeum valójában az eredeti görög „muszeion”, azaz a múzsák ligete, a magyar nyelv barátainak szellemi otthona kíván lenni, ahová minden magyarul beszélőt, illetve a magyar nyelv iránt érdeklődőt szeretettel várnak. A múzeum állandó kiállítása 2009-től látható, 2008. október 18-án azonban megnyílt *A magyar szó világa* című, az állandó kiállítás részét képező kiállítás. Ennek tartalmi egységei: A magyar nyelv jellemzői, A magyar szavak eredete, Szókincs, Korfestő szavak, Határon túli szavak, Rokon értelmű szavak, A legszebb szavak, Írói,

költői szótárak, Szólások, közmondások, Magyar káromkodások, Szlang, diákszavak, A nyelvújítás szavai, Napjaink nyelvújítása. A múzeum ötletadója: Pásztor Emil. A kiállítási elképzelés előkészítésében részt vett: Balázs Géza, Csete Ildikó, Eleőd Ákos, Fehér József, Ignác Erzsébet, Kárpáti László, Kiss Zoltán, Kovács Dániel, Maróti István, Monok István, Nyirkos István, Pomozi Péter, Radványi György, Sándor Edina, Szathmári István, Veres László, Wacha Imre. Tartalmi és térkonceptió, rendezés: Eleőd Ákos építész, a kiállítás kurátora. A kiállítást dr. Odor Ferenc, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közgyűlés elnöke, Balázs Géza nyelvész és Eleőd Ákos építész nyitotta meg.

→ eszükbe, hanem „A számítógépes tárnak meghatározott adatok bevitelére, kihozatalára, illetve előkészítésére szolgáló, címmel megjelölt része”.

– Rossz lehet nekik, de nekünk sem volt mindig jó. Kufsteinban például meglehetősen rossz volt, azután nem volt mindig tüzelőnk. Újhelyben sokat fáztam a levéltárban, és nem mindig jött székér, amelyre fölkéredzkedhettem volna... Úgyhogy én nagyon megérttem a mai fiatalokat, ha nem ismerik a határt, a mezőt, a kopár sziket és a tikkadt söcskenyáját, a totort. De majd ti, tanárok megtaníjátok nekik...

– Részben megtaníjtuk... de mielőtt ebbe belemennék, csak megjegyezném, hogy nekünk sincs mindig tüzelőnk, meg falusi iskola se mindenhol, a diákok gyakran mondják, „ez gáz”, meg azt is mondják, „gáz van, ha nincs villany...” És most sem jár mindig székér Újhely és Széphalom között... De mi most nem panaszkodni jöttünk ide, hanem ünnepelni. Igen, szeretnénk a diákokkal és persze minden múzeum- vagy ligetlátogatóval megismertetni a régi szavakat, szólásokat. Vendégeink a múzeumban barangolva a szókészleti csoportok, kis szóházak, szótárházak között, saját maguk is rádöbbenhetnek arra, hogy milyen érdekes a nyelv. Ráadásul közben kis feladatokat is megoldhatnak: találgathatnak, hogy melyik szó honnan érkezett, emlékeztetük őket összegyűjthetnek szavakat, szólásokat bizonyos fogalmakra, sőt ki is találhatnak új szavakat, mintegy kiegészíthetik a kiállítást. Ezt a módszert múzeumpedagógiának nevezik.

– Várj csak, hadd értelmezem: a múzsák ligetének nevelés-tana? Nem egészen értem, de a gyerekek mindig szerették a fölfedezést, a játékot – gondolom, hogy ezt a jó tulajdonságukat megőrizték.

– A gyerek örök, kedves Mester.

– No, remek, látom, hogy alig férsz a bőrdobbe, hogy eldicsekedhess velem, mi lesz még a múzsák ligetében!

– Szó szerint így van, kedves Mester! A Magyar Nyelv Múzeumának állandó kiállítása ugyanis tovább épül, és egy év múlva újabb stációk, állomások nyílnak meg. Itt szó lesz majd a magyar nyelv nyelvrokonságáról, a magyar nyelvemlékekről, a nyelvjárásokról, a szaknyelvekről, az anyanyelvi mozgalmakról, a magyar nyelvnek a világ nyelvei között elfoglalt helyéről... és bizony ebben a házban kell helyet kapnia annak a sok nyelvészi, írói, közéleti fáradozásnak, amely a magyar nyelv ügyében folyt. A magyar nyelvről szóló vallomásokból ma már köteteket állítottak össze, az egyik éppen a te epigrammád, A mi nyelvünk címet viseli.

– Az bizony érdekes lesz, ha ennyi minden belefér abba a gabonatarlóba, azaz akadémiai házba, vagy a múzsák ligetének otthonába. De hát a nyelv élete nagyon hosszú, évszázadokat, évezredek fog át, őseinket utódainkkal, és engemet is veletek. Tényleg, miként vélekedtek manapság a nyelvújításról, amelynek, szörnyűség kimondani, mégiscsak én voltam valami mozgonya...

– Sokféleképpen vélekednek róla, kedves Mester. Sokan csak nevetgélnek a mesterkelt szavakon. Ez a *mozgony* is furcsa egy kicsit, mi ma *mozdonynak* mondjuk. A nyelvújítás is kapott egy kis házat... majd nézd meg este, ha hazamentek a gyerekek. A lényeg, hogy magyarul beszélünk. Mert ugye ez volt a nyelvújítás fő célja: a magyar nyelv fenntartása, korszerűsítése, gazdagítása. A nyelvújítás annyira jól sikerült, hogy egyrészt ma Magyarországon mindenki beszél magyarul, másrészt nem nagyon akarnak beszélni a magyarok idegen nyelveken...

– Ez már baj. No mindegy, mindig voltak gondok, de a lényeg, hogy él a magyar nyelv, s hogy most ilyen sokan jönnek Kisbányácskára, hoppá Széphalomra, ez azért azt jelenti, hogy fontosak nektek őseitek eszméi, tehát nem éltünk hiába. Ez jólesik, és nem is titkolom, mi 19. századi emberek még szerettük és vállaljuk az érzelmeinket. Hogy én itt egy ilyen kiállítóhelyet kaptam, amelyet szépen fel is újítottak, s úgy jönnek oda, mint egy szent helyre, nos, erre álmodban sem gondoltam. S hogy most itt lesz Európa első nyelvi múzeuma, ez is megkapó élmény, ahogy a diákok szokták mondani, „ez sem semmi”. Én egyébként szeretem hallgatni ezeket a gyerekeket, gyorsbeszédűek, mindenféle tarka ruhában és hátizsákkal járnak, fülükbe valami füldugaszt tömnek, de láthatóan nagyon jó nekik... Mondd, halkan kérdezem meg, nehogy hiúnak tartsanak: tudják, hogy ki voltam én? Kazinczy?

– Mester, szerintem tudják. Benne vagy a tananyagban. Széphalom ma a leglátogatottabb irodalmi emlékhely. Tudod, hogy neveznek? „A széphalmi remete”. De azt is mondják, hogy „a széphalmi szent”. Itt, a múzeumi alapításánál egy ferences atya azt mondta, Kazinczy Szent Ferenc...

– Ez már sok is nekem. Talán érdemes volt élnem. Tudom, hogy sok gondotok van, de annyi mindent túléltünk már. Én szurkolok nektek. És köszönöm Pásztor Emilnek, hogy kitalálta ezt a múzsák ligetét, a megyének, hogy is mondják most, Borsod-Abaúj-Zemplén megyének, hogy felkarolta, a tudósoknak, a népművelőknek, a tanároknak, hogy továbbadják az eszmét, őrizni és gyarapítani a magyar nyelvet, mert mégiscsak ez az egyetlen dolog, amely összetart bennünket, és azt már mi is tudtuk, s azóta sem találtak ki jobbat: az ember a megtartó hagyományában, közösségében érezheti csak jól magát... Hogy is mondtam úgy kétszáz évvel ezelőtt? „Szép és dicső dolog a haza jóvendő boldogságán dolgozni, kilesni a rejtekben levő talentumot és azt művelésbe hozni...” Folytassátok!

Széphalmon egy hiedelem szerint Kazinczy Ferenc, a Mester éjjelente itt járkal a parkban. Sétál, körülnéz, megállapít, vizsgálgatja a park fáit, elzavarja a kóbor kutyákat. A szellemektől félnek az emberek, ezért a parkot éjjel mindenki messze elkerüli. De azt is mesélik, hogy az éjszakában olykor fények gyúlnak, elmúlt magyarok dicsőfényei, a Halotti beszéd, az Omagyar Mária-siralom ismeretlen szerzőjének mécsesei, Janus Pannonius, Balassi Bálint fátylái, a nagy magyar nyelvészek, szótárírók, grammatikusok, úgymint Sylvester János, Szenczi Molnár Albert, Apáczai Csere János, a híres Bolyaiak, Széchenyi István, Vörösmarty Mihály, Fogarasi János, Czuczor Gergely „körmére égett” gyertyái – és néha már villanylámpák is pislákolnak, olyan jeles magyar írók, költők kis, húszwattos lámpáskái, ócska neonfényei, amelyek mellett körmölték a szép, az örök magyarságnak szóló tanulmányait, írásaikat, verseiket. Itt a széphalmi múzsák ligetében olykor hallatszik a névtelen rovásírók karcolásának hangja, felhangzik egy ugor ének, egy szolgálóleány gyermekringató éneke, egy török dal. Olykor keveré nyelveken énekelnek, olykor Vajda János, Ady Endre, József Attila, Radnóti Miklós, Szabó Lőrinc, Pilinszky János, Illyés Gyula, Tamási Áron, Sütő András szólal meg, alig hallhatóan. A magyar nyelv nagyjai, a névtelen, gyermekének magyar dalt dúdoló szolgálólánytól a neves költőig, írókig beköltöztek ide a ligetbe, a magyar nyelv otthonába.

Széphalom nem csupán egy szép halom, hanem a magyar nyelv szimbóluma!

Szamosvölgyi Péter megnyitója az Édes anyanyelvünk országos nyelvhasználati versenyen Sátoraljaújhely, 2008. október 17.

„Fegyverkovácsok munkája közben, harci ménék legelgetése alatt, a holdfénynél éneklő pogány asszonyok dalolásából született a magyar nyelv. A csodaszarvas rázta le agancsával az erdő ékszereit, a piros bogvyókat, hogy szép magyar szavak legyenek belőlük. A Tiszán, sötét éjjelen, egy andalgó halászegény meglepett szívéből pattant fel egy új szerelmes szó, mint a hóvirág. És az Árpád-királyok sírboltjaira új magyar szavakat véstek. Az igricek nyelve sok viszontagságon ment keresztül, amíg mai ékességeihez jutott.”

Krúdy Gyula mesébe illő varázslatos gondolataival köszöntöm Önöket, a 36. Édes anyanyelvünk országos nyelvhasználati verseny döntőjének résztvevőit, a bírálóbizottság tagjait, a felkészítő tanárokat, a versengő diákokat és valamennyi kedves vendégünket.

1994. március 19-én a Kazinczy Ferenc Társaság közgyűlésén mondta el javaslatait néhai Pásztor Emil, az egri főiskola tanára – mások ötletét is felhasználva – egy széphalmi magyar nyelvtörténeti múzeum létesítéséről. Elmondta, hogy évente rengetegen látogatnak el egyénileg és csoportokban Magyarország minden részéből Kazinczy széphalmi sírjához és a közelében lévő emléksarnokba, de érkeznek látogatók az ország határain kívülről is. Hozzátette: „Széphalom vonzását tovább növelné, ha itt valósulna meg egy előadóteremmel is rendelkező országos múzeum, a magyar nyelv országosan egyedülálló múzeuma”. A gondolatból tervek, a tervekből pedig hosszú évek után 2008. április 23-án valóság lett. Kézelfoghatóvá lett egy álm, amely mindazoknak fontos, akiknek szívügyük a magyar nyelv, a haza szeretete és a nemzet megmaradása.

Életem egyik legszebb pillanata volt az átadási ünnepség, és nem kis büszkeséget éreztem akkor azért, hogy a megvalósuláshoz magam is hozzájárulhattam. Köszönöm azoknak, akik aláírásukkal tettben és szóban segítettek ennek a múzeumnak a megépítését. Számomra, számunkra az előbb elmondottak az akarat és a kitarítás diadalát jelképezik. Akartuk, tehát megvalósult. Ha valamit nagyon szeretnénk, és nem vagyunk restek tenni is érte, ott előbb-utóbb célt érünk. Ezzel a kitartással és ezzel a lelkesedéssel indulunk neki az előttünk álló feladatoknak. Az első mindjárt az lehetne, hogy 2009-et a magyar nyelv évének nevezzük. 250 évvel ezelőtt született Kazinczy Ferenc, tehát az ok egyértelmű, de miért is feladat? Azért, mert vannak olyan kultúrában dolgozó, magas polcra helyezett személyek, akiknek eddig a percig nem sikerült döntést hozniuk. Vajon mi lehet az oka? Esetleg azt gondolják: „Ez már bizony unalmas, mindig csak a nyelv, állandóan csak erről beszélünk! Ez már bizony ösdi!” Lehetne valami konkrétabbat 2009-hez kötni! Igaz, ahogy elhallgatja az ember a nála bölcsőbbeket, egy-két ötletem azért nekem is lenne. Hívhatnánk, mondjuk, a multikultúra évének, melyben feloldódva lubickolhatnánk, és nem kellene félnünk, hogy a nemzeti gyökerek a mélybe húznak. Kosztolányi akár ma is írhatta volna: „Mindaddig, míg a mindenkori magyar kormány nem áll a mozgalom élére, s nem támogatja teljes súlyával, s nem létesít olyan könnyedén működő hivatalt, mely minden hirdetményt, utcai fölírást, cégtáblát, minden nyilvánosságához intézett közleményt gyorsan ellenőriztet és kijavított magyarosság szempontjából, s így védelmezi egyelőre gyámságra szoruló nyelvünk tisztaságát és jellegét, ... nem várhatunk nagyobb eredményeket”.

Mutassuk meg, nyelvészek, tanárok, diákok, politikusok, magyarok, 2009 akkor is a magyar nyelv esztendeje lesz, ha ezt nem mindenki szeretné! Indítsuk el máától a magyar nyelv évét, a Kazinczy-évet, hiszen ezt is csak akarni kell, és megtörténik. Sőt, továbbmegyek, tisztelt jelenlévők, legyünk részesei és alkotói egy új világ születésének, ahol nem a népek beolvasztása megy végbe a világtörke legjobb akarata szerint, hanem éppen ellenkezőleg! A nemzetek megerősödnek, reneszánszukat

élik, felelevenítve hagyományait meghatározzák önmagukat, ahol egyenjogú államok jól felfogott érdekei mentén jönnek létre a szövetségek. Legyünk megélőit egy olyan Magyarország létrejöttének, ahol a múlt kutatásának elismertsége van, és ahol íróink, költőink alkotásai fontosak, ahol tekintélye van néphagyományainknak, ahol mindenki megtalálja helyét az egy családba tartozás érzésében.

Köszöntőmben sokszor beszéltem a nyelvre és a nyelvet használókra leselkedő veszélyekről. George Orwell 1984 című művében egy nyelvész, aki az ún. „újbeszél”, új nyelvrendszer kidolgozásán fáradozik, így fogalmaz: „Gyönyörű dolog ez a szópusztítás. Persze az igék és a melléknevek közt végezzük a legnagyobb irtást, de a főnevek szavait is teljes joggal kiirthatjuk. S nemcsak a rokon értelműeket, hanem az ellentétes értelműeket is. Mert ugyan miféle létjogosultsága van egy olyan szónak, amelyik pusztán csak egy másik szónak az ellentéte? Hiszen minden szó magában hordja az ellentétét is.” Ne áltassuk magunkat, ez a veszély nem múlt el, csak egy új, felnövekvő generáció fiatalos akarata képes megállítani a folyamatot. Kedves fiatalok, nektek ez a feladatotok! Órizzétek értékeinket, köztük szemünk fényét, megmaradásunk jelképét, eszközét, összetartó erőnket: édes anyanyelvünket. Hiszen a történelem során a nemzetünkől annyi mindent elvettek: alkotóinkat, tudósainkat, elvesztettük erdőinket, városainkat, falvainkat, kifosztották templomainkat, megtörték büszkeségünket, száműzték, idegen földre vitték, illetve legutóbb küldték fiainkat, és tönkretették az értelmiséget. Csak két értékünket és féltve őrzött kincsünket nem tudták soha elvenni: kultúránkat és nyelvünket.

Erkölc, megbízhatóság, hit és hazaszeretet. Értjük mi ezeknek a szavaknak a jelentését? Hétköznapijainkban ezek szerint élünk? Elvárjuk ezt másoktól is? Óhatatlanul fölmerül a kérdés: rendben van, cselekedjünk, de hogyan, milyen lehetőségeink vannak? Mit tehet az egyes ember? „Szemben az árral – mondta Teleki Pál –, mint a pisztráng.” Először is merítsünk erőt múltunkból, történelmünkéből és elhivatott tanárainkból. Szervezzünk alkotó közösségeket, a meglévők munkájában pedig vegyünk részt, legyen divat értékeink megtartása, és kívánjuk ezt meg másoktól is! Legyünk büszkék magyarságunkra, anyanyelvünkre, és ez sugározzon rólunk! Órizzuk hagyományainkat, éljük példamutatóan, és végül fogjunk össze, és segítsük egymást, mert más úgysem teszi ezt meg helyettünk. Végezetül itt jelentem be, hogy a szórványmagyarságban élők is szeretnének részt venni ezen a versenyen, amit én örömmel támogatok, hiszen magyarságuk megtartása nekik a legnehezebb. Jelentős segítség lenne számukra a versenyen való megjelenés.

Befejezésül engedjék meg, hogy Ábrányi Emil soraival köszöntsem Önöket, kedves jelenlévők, és ezzel megnyitom a 36. anyanyelvi versenyt.

Hatalmas, szép nyelv,
Magyarnak nyelve!
Maradj örökké
Nagy és virágzó!
Kísérjen áldás,
Amíg világ áll!
S legyen megáldott
Az is, ki téged
Ajkára vesz majd:
Elsőt rebegve,
Végsőt sohajtva!

A szerző Sátoraljaújhely polgármestere. A szerk.

„2009 akkor is
a magyar nyelv
esztendeje lesz...”

HÍREK – ESEMÉNYEK

Események

2009. január A magyar nyelv éve/Kazinczy-év ünnepélyes megnyitása

2009. február Implom József Kárpát-medencei helyesírási verseny, Erkel Ferenc Gimnázium, Gyula

2009. Mercurius Verjdicus középiskolai retorikai verseny, Ónod

2009. április A szép magyar beszéd verseny országos döntője, Kazinczy Gimnázium, Győr

2009. május Simonyi Zsigmond általános iskolai helyesírási verseny, ELTE, Budapest

2009. október Szarvas Gábor nyelv-művelő napok, Ada (Szerbia)

2009. október Hetedik Semiotica Agriensis, EKF, Magyar Szemiotikai Társaság (Eger)

2009. október Az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny országos döntője, Kossuth Lajos Gimnázium, Sátoraljaújhely

2009. október A magyar nyelv múltja, jelene és jövője állandó kiállítás megnyitása, A Magyar Nyelv Múzeuma, Szépművelő

2009. november Kossuth-szónokverseny, ELTE, Budapest

Nyelvészeti kiadványok

A Kazinczy Ferenc Gimnázium jubileumi évkönyve 1908–2008. Szerk.: Németh Tibor, Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna, Vadász Anna. Győr, 2008.

Az abdukció. Az abdukció logikája, szemiotikája. Szerk.: Balázs Géza és H. Varga Gyula. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, Líceum Kiadó, Eger, 2008.

Balaskó Mária és Balázs Géza (szerk.): Konvergenciák 2003–2006. Tanulmányok a Berzsenyi Dániel Főiskola tudományos műhelyéből. Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Szombathely, 2008.

Bárdosi Vilmos–Karakai Imre: A francia nyelv lexikona. Corvina, Budapest, 2008.

Karsainé Horváth Klára: Anyanyelvi feladatok. Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, 2008.

Keszler, Borbála–Klára Lengyel: Ungarische Grammatik. Helmut Buske Verlag, Hamburg, 2008.

Koltói Ádám: Jó szóval. Írások nyelvünkéről, nyelvhasználatunkról. Ceglédi Közgazdasági Alapítvány, Cegléd, 2008.

Máthé Dénes: Nyelvi létmódok. Komp-Press, Korunk, Kőszvár, 2007.

Nádasdy Ádám: Prédikál és szónokol. Magvető, Budapest, 2008.

Parapatics Andrea: Szlengszótár. Az ékesszólás kiskönyvtára. Tinta, Budapest, 2008.

Szöveg, szövegtípus, nyelvtan. Szerk.: Tátrai Szilárd, Tolcsvai Nagy Gábor. Tinta, Budapest, 2008.

Tóth Erika Katalin (összeáll.): Szó-beszéd. Beszédjavitó mondókák. Móra, Budapest, 2008.

Tudósítások

A hatodik egri szemiotikai konferenciát 2008. október 17-én pénteken dr. Hauser Zoltán, az Eszterházy Károly Főiskola rektora és H. Varga Gyula, a kommunikáció és vezetés vezetője nyitotta meg. A házigazdák kiemelték a Semiotica Agriensis országos, sőt nemzeti tekintetben nemzetközi jellegét, az előadások legalább fele fiatal, egyetemista vagy PhD-hallgató. A 2008. évi fő téma *Az ikonikus fordulat* volt. Több előadó foglalkozott ennek összetevőivel, történetével (pictural turn, vizuális fordulat, látványtársadalom, neovizuális kor, „képprobbanás”, kép-antropológia), általában a technológiák és a szemiozsis, a percepció problémáival, „az ikonikus fordulat” mai jellemzőivel: a modern művészetektől az óriáslapátokon, a házfirkákon, a képi országimázson át az internetes képes „szokásokig” (különösen az iwiv-re és az ehhez hasonló közösségi oldalakra történt több utalás, sőt született pszichológiai elemzés). Az ikon terminológiáját, történetét és konkrét megjelenéseit (szovjet-orosz ikonok, de például a Karamazov testvérek ilyen irányú megközelítése) ugyancsak több előadó taglalta. Számos előadásban fölmerültek a képi világ vesztélyei, árnyoldalai (a vizuális literáció problémái, a szublimaritás). Az árnyoldalak egyikét Benczik Vilmos így világította meg: „Úgy vagyunk a képekkel, mint a kokakóval, nem tudjuk a receptjét, de fogyasztjuk.” A 19. századi mimetikus (képi) fordulat egyik ellenpontjaként kialakult absztrakt (tehát az egyre realistább képektől eltérő) tudatos művészeti váltást is kiváló előadás jellemezte.

Nem hiányzott a témák közül az új, technokulturális világ tudományra és médiára gyakorolt hatásának a megvizsgálása sem. Pál Dániel Levente a filológia szükségszerű megújulásáról beszélt, a filológia 1.0, 2.0, sőt 3.0 verziójának felmutatásával, amely – úgy látszik – a szemiotika előtt is óriási új lehetőségeket, kapukat nyit. Számos közéleti kérdés taglalása (közéleti szekció) között szó esett ismét a közszolgálatosság meghatározásának lehetetlenségéről (a Petőfi-rádió-affér kapcsán: Szayly József), illetve korunk „kommunikációs sodródásáról”, amelynek következménye számos kulturális és nyelvi átalakulás (Benyhe István).

A három nap elteltével Voigt Vilmos elnök elégedetten értékelte az eseményt. Mindhárom nap igen sok érdeklődő jelent meg, az előadások érdekeltek a szemiotika sokrétűségét, jelenlétét és egy olyan diskurzust, amely

az idén 40 éves magyar szemiotikára mindig jellemző volt: az eltérő nézőpontok, felfogások, vélemények elfogadását.

(B. G.)

Hírek

Koltói Ádám nyelvész, lapunk korábbi munkatársa, az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar nyugalmazott docense *Jó szóval* címmel jelentette meg nyelv-művelő írásainak gyűjteményét. A kötetet 2008. szeptember 23-án a ceglédi Kossuth Művelődési Központ kamaratermében mutatta be **Balázs Géza**.

*

Pusztay János finnugor nyelvész a nyáron töltötte be 60. életévét. Az ELTE Finnugor Tanszékén október 1-jén, a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központjában október 28-án ünnepi műsorral köszöntötték, mindkét helyen emlékkötetet jelentettek meg munkatársai, az Életünk című szombathelyi folyóirat szeptemberi és októberi számában további köszöntők jelentek meg.

*

A 2008. évi *Szarvas Gábor nyelv-művelő napok* október 9–11. között rendezték meg Adán. Az iskolai vetélkedőket szombaton kiállítás-megnyitó és tudományos ülésszak követte, amelyen a nyelv és a nyelvjárások jövőjéről volt szó. Az érdeklődők **Kiss Jenő**, **Molnár Csikós László**, **Juhász Dezső**, **Balázs Géza**, **Silling István**, **Samu Erika** előadásait hallgathatták meg, amelyek a 2009. évi rendezvényre könyv alakban is megjelennek.

*

Az olasz nyelv a hétköznapokban címmel rendezték meg a VIII. olasz nyelv hete a világban című rendezvénysorozatot 2008. október 10–19. között Budapesten, Debrecenben, Pécsen, Piliscsában, Szegeden és Szombathelyen.

*

Nyíregyháza város önkormányzata október 17-én tudományos emlékülést rendezett *Krúdy világa és nyelve* címmel. Az előadók **Kemény Gábor** és **Pethő József** nyelvészek, valamint **Fráter Zoltán** és **Gintli Tibor** irodalomtörténészek voltak.

*

2008. október 21-én tartott tisztújító ülésén újjáalakult az *MTA Magyar Nyelvi Bizottsága*. Elnök: **Keszler Borbála**, tb. elnök: **Nyomárkay István**, társelnök: **Balázs Géza** és **Grétsy László**, titkár: **Heltainé Nagy Erzsébet**.

*

Az Újvidéki Egyetem magyar tanszékének rendezésében október 28–29-én konferenciát tartottak a nyelvi eszközök stílusértékéről. Meghívott előadóként **Kemény Gábor** a múlt századforduló stílusfejlődési tendenciáiról beszélt.

Mindenekelőtt a 2008. évi 3. számunkban közzétett rejtvények megfejtését adjuk közre.

I. Rejtőzködő növények. 1. Tarsóka. 2. Iszalag. 3. Platán. 4. Éger. 5. Zsázsa. 6. Muhar. 7. Laboda. 8. Akác. 9. Estike. 10. Imola.

II. Nyolcszor nyolc. 1. Sinclair (Upton). 2. Ózonlyuk. 3. Énekhang. 4. Akármint. 5. Szétzúz. 6. Gavallér. 7. Pótkötet. 8. Nőszírom. A két verscím: Szerelem, Anna örök. A költő: Juhász Gyula.

III. Hogyan lesz a csacsiból sas? 1. Akció. 2. Maradi. 3. Mecset. 4. Lecke. 5. Lidérc. 6. Direktor. 7. Milliárd. 8. Világias. 9. Domboldal. 10. Milió.

IV. Szójátékos csattanó. A fejünk olykor hasogat, de a hasunk sohasem fejeget.

Azok közül a megfejtőink közül, akik beküldött megoldásaikkal megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 60 pontot, ezúttal a következők részesülnek a Tinta Könyvkiadó által a mindenkori nyerteseknek felajánlott könyvjutalomban: Balogh Imréné, Békés, Farkas Gyula u. 2. I. Pavilon, fszt. 9/A (5630); Baranyai Magdolna, Nagykanizsa, Jakabkúti u. 45. (8800); Berzlánovich Antalné, Horvátszidány, József A. u. 9. (9733); Czelnai Zsolt, Budapest, Ördögórom u. 30. (1112); Győri Gyula, Jászapati, Simon Ignác u. 3. (5130); Kúcs Zsuzsanna, Budapest-Soroksár, Hősök tere 35. (1238); Dr. Nagy Imre, Kosd, Almahát u. 7. (2612); Planicska Szilvia, Dunakeszi, Krajcár u. 12. I. 3. (2120); Széchenyi Tagintézmény Beszélőni nehéz! köre, Szentgotthárd, Füzesi út 7. (9970); Tamás Dorina Eszter, Kemece, Ságvári út 5. (4501). Gratulálunk a nyerteseknek!

A Pontozó új feladatai

I. Betűpárokból színpadi mű! Rejtvényünkben hat magyar helységnevet sorolunk fel. Olvasóinknak az a feladatuk, hogy mindegyik helységnévből válasszanak ki két egymás melletti betűt, de úgy, hogy az így kiszemelt betűpárokat egymás mellé téve egy ismert magyar író népszerű mesejátékának címét olvashassák össze! Mivel a megfejtés tizenkét betűből áll, a helyes megoldás is 12 pontot ér.

1. Karancsalja
2. Kismémedi
3. Pannonhalma
4. Hevesaranyos
5. Vasszentmihály
6. Szentendre

II. Egy író, egy regény. Tessék beírni az ábrába a meghatározásoknak megfelelő szót! Ha olvasóink megfejtése helyes, akkor a függőleges 3. és 6. oszlopban egy 100 éve született, algériai származású író ismert – és Goncourt-díjra is érdemesített – regényének címére található. A regény címéért 10, a szerző nevéért további 5, összesen tehát 15 pont jár.

1. Az oktatás évenkénti időszaka:
2. Szertedobál:
3. Finom édesség:
4. Sárga virágú erdei növény:
5. Ritka férfinév:
6. Érintéssel való érzékelés:

III. Kancsalító. Rejtvényünkben három meghatározást adunk. Megfejtőinknek mindegyikre egy olyan egytagú szóval kell válaszolniuk, amelyhez pusztán a szó magánhangzójának megváltoztatásával még további öt szót, azaz öt kancsal rímes változatot tudnak kapcsolni. Szemléltetésül egy példa! Szerecsen. A keresett szó az egyik Schiller-drámából elterjedt szállóigében is meglévő *mór*. Kancsal rímes megfelelői: *mar, már, mer, mér*. Itt az első szóhoz tehát négy további kapcsolódik, a most következő meghatározásoknak megfelelő szavakhoz azonban öt. Mivel tehát megfejtőinknek a három definícióra összesen 18 szót kell beküldeniük, a teljes megoldás 18 pontot ér. Többletmegfejtést is be lehet küldeni, de azért többletpont nem jár.

1. Faféleség:
2. Európai nép:
3. Rótvad:

IV. Mit csinál a micsoda? A cím megtévesztő lehet, mert Kosztolányi és Karinthy egykori játékára emlékeztet, amelyben ilyenfajta kérdések alapján kellett egy vagy két ismert verssorra rátalálni, pl. így: Mit csináltam a micsodába, / Mit csináltam a micsodára? Ennek megoldása Petőfi közismert versének kezdete: *Befordultam a konyhába, / Rágyújtottam a pipára.* A mi játékunk más. Itt nem versidézetet kell felidézni a kérdések alapján, hanem saját legjobb tudásunk szerint egy két szóból álló minimondattal válaszolni mindegyik megadott meghatározásra, de úgy, hogy az egyik szó arra feleljen, hogy mit csinál, a másik arra, hogy micsoda. Továbbá – és ez a lényeg! – a két hangsornak tökéletesen azonosnak kell lennie. Mint ebben a szemléltető példában: Mennybolt lángol. Megoldása: *Ég ég*. Minden helyes válasz 2 pontot ér, a telitalálatos megfejtés tehát 20-at.

1. Fej huzamosan forr:
2. Talpakon csúszó jármű részvétet érez:
3. Arc jellegzetes része vesztegel:
4. Folyadék áramlását szabályozó szerkezet suhint:
5. Káposztaféle konyhakerti növény felszerken:
6. Szorító himbálózik:
7. Lakásrész megneszel:
8. Erődítmény rostokol:
9. Síkvidék vésne:
10. Puzdra pertuban van veled:

V. Szójátékos csattanó. Megfejtésül a mellékelt rejtvény csattanóját kell beküldeni. Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közzétett fejtörők együttes értéke 90 pont, de már 70 pont is elég ahhoz, hogy valaki részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. Könyvjutalomban tízen részesülnek. A rejtvények megoldását **2009. február 15-éig** tessék elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó. 1364 Pf. 107.

Minden rejtvénykedvelő olvasónak jó szórakozást és boldog új esztendőt kívánnak a feladványok készítői:

**Bencze Imre (III.), Grétsy László (IV.),
Harmati Gizella (II.), Láng Miklós (I.),
Schmidt János (V.)**

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (52.)

Az új értelmező kéziszótárban nem található szavakból és kifejezésekből nem okvetlenül az első előfordulásokat szemlézzük.

atipikus kereskedés – a fekete kereskedelem megnevezése a spanyol szóhasználatban (ÉS, 2008. augusztus 1.)

bio art – állatok bevonása a művészetbe, pl. malacok testére való festés

Déli áramlat kőolajvezeték, Déli áramlat – Oroszországból Nyugat-Európába vezető tervezett kőolajvezeték elnevezése. Helyesírását vitatják, de a *Barátság kőolajvezeték* mintájára ezt az írásmódot javasoljuk.

e-postacím – elektronikus (internetes) levélcím (ÉS, 2008. szeptember 12.)

kispétek – egyetemisták szóhasználatában a csütörtök megnevezése.

kolbászda – kolbászsütő hely, valójában lacikonyha. Temesi Ferenc szóalkotása (Magyar Nemzet, 2008. augusztus 30.)

lúzer – (örök) vesztes, sikertelen (ember). Eredete: *loser* (vesztes, legyőzött). Új angol jövevényszó.

nőfély – nőnemű vőfély (RTL Klub, 2008. június 25.)

örfej – képzőművészeti alkotások összefoglaló neve, kisműfaj. Például oroszlánfő, griff, szfinx, medúza, klasszikus asszonyfő stb. (Népszabadság, 2008. szeptember 10.)

paragility – kutyás sport mozgás-sérülteknek (magyar találmány). (Népszabadság, 2008. augusztus 12.)

rendszerbérlet – a *franchise* (frenccsáj) angol szó magyarítására tett javaslat. A franchise: szabadalom, szolgáltatási rendszer vagy egyéb jog átengedése különleges szerződés alapján, illetve egy már eredményesen működő vállalkozás tapasztalatainak átengedése, ezzel új vállalkozás elindítása. A magyarított szót Horváth Péter Ivánnak köszönjük.

Robin Hood adó – az energetikai cégek által fizetett különadó (a banki különadó mintájára), amelyből a kormány kompenzációt ígér a rászorulóknak (Népszabadság, 2008. szeptember 22.)

szendvicsgeneráció – olyan nemzedék, amely egyszerre gondoskodik a szüleiről és a gyermekeiről (Spektrum Tv, 2008. május 14.)

szpemmelő – (kéretlen) személtrevelő küldő (ÉS, 2008. szeptember 12.)

Batár Levente gyűjtéséből is válogattunk. A rovat 1998–2005. között megjelent anyagát teljes egészében tartalmazza a következő kötet: *Jelentés a magyar nyelvről (2000–2005)*. Szerk.: Balázs Géza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. További gyűjtés: Minya Károly: *Új szavak I*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2007.

B. G.

balazsge@due.hu

<h3>Jean, kérem!</h3> <p>– Jön a menyasszonyom és a családja, hozzon gyorsan egy fürdőnadrágot, Jean!</p> <p>– Erre az alkalomra öltönyt szoktak húzni, uram.</p> <p>(A választ a rejtvény számított soraiban rejtettük el.)</p>				GYÖGY TAB. ETTA	1	HOSSZI NFHF7FN ÖRÖL-E- TÜ ILAG	VYÖFEGYVER KÉLET. RÖVIDTVE	▼
				PERC. KÖMÖ-N		ZÖLDÖG- FF F	ALFIC FE- IFB-GF	
				PRESSER ... ZENE- SZERZŐ				
				MEGA				
				▲/II AZ ÖVÖN			HOMÁ LYOGSA VA...C	
				SSEN HÖSHOJE				
... MOC: NFHA HIM- CS. IAG	2	... MOC: H D H-H FILMF	MENY- ASSZONY	DIÁKSPORTKÖR HÖMÖTVE A EALT- HINN NÉP			SZAVON A...TOJEL	
				PINGEREK =GYIK=			LÉC- HE-HEV	
						AMERIKAI FLTBALL LGA. ROV. KÁLIUM		
NANO							AMERI CIUV H...TIA- KÁDÍSZ	
NÉPIES SÓVA KOPERTÁ								
TÖNKTE WENT						SZLOVÉN SU...EL		
						NEM VEKTOR		
... ASD OTTI, RÖVÖCN			TÖVATEH- PÖZÁS					
			AZCN A...EYEN					
NEMET AUTOK JELZÉSE		F M-I- KEDÚ						
		ZOLA- RÁNYZATA						
ZÜDÍ. ÁRASZT CSAHOLÓ L...ÁN			FÖG GETLEN					
			LÖRÖ- H-N VÁN					
				NOVELLA RÖMÖTVE			RÖGI	
				KÖZFFH-N FELT...TI			NETTINEK IS BÖCCZIK	
SAINTE RÖVIDTVE			AZ ÉLJÁB NŐI PÁRJA					KŐOLAJ HÖ- DON ÁSA
WFS- ELÉSELI			RFG FIF- CHÓRA					
			ERDÉSZ- II F-MIK					
			PÁRAGOTT FIGURA					
ERD KÖZEPE				SZÖNYE- GET POP TALANIT				
FŐV. ENEBI CÍM				BART S A IIIA RÖGCNYE				
SPINEL- VESZVŐ (VÁRGIT: KID...)				ÜNNEP VF-GF				
						TAN KÖNYV KADÓNK FALVÉG		
IÓ. EGYVER JELLEMZŐ ADATA							KELVIN	
							ORTO... H-NIN FÖ. VÁROSA	
1968 OS CSATA HELYE	Ö- GÖMBECÉ			EKE- IENÉLYE		VAGY ÜGY!	BIZTATÁS -...T VIRGLI KIFÜEEN	
	JANYA K...CS			JOBBRA, T...CI				
		FÁRDUG FA-KA'			AME... --IY-N			
		MOLD DÉN			INNEN MÁSHOVA			
CSIKOFI SPON			RF-M III- SEM CCA					
VÁTRÓZ ITALI			DECI. RÖVIDTVE					
NAGYON SZÉNY, BÁ- WULATOS								

NYELVÉSZ • LELETEK

ELV • ÉSZLELETEK

VONALI MENETREND
Budapest – Kelebia – Beograd – Thessaloniki
Szeged – Röske – Subotica
2008

Eleg lenne ennyi: *menetrend*, de „mávi” nyelven ez „vona-
li”. (B. G.)

Nem ír alá a macedón államfő

Egyelőre nem léphet életbe a macedóniai nyelvtörvény, mivel Branko Crvenkovszki köztársasági elnök (képünkön) nem hajlandó azt aláírni. Nem azért, mert kifogása lenne a tartalma ellen, hanem azért,

mert így kíván tiltakozni az ellen, hogy két ellenzéki párt, a Macedón Szociáldemokrata Szövetség (SDSM) és a Macedón Szociáldemokrata Szövetség (SDSM) tüntetőleg távol tartja magát a parlamenttől. A szocdemek már jelezték, hogy hajlandók felhagyni a bojkottal, de az albán párt még nem. Az államfő döntése

Na, most ez egy párt vagy kettő? – kérdezi **Wagner Alfréd** olvasónk, aki a Népszava 2008. augusztus 9-i számában bukkant erre a szövegre.

MOST VÁSÁROLJON HÚT 5!

Ötletes, csak..., én inkább *hűtőt* vásárolnék, hosszú *ő*-vel! Beküldte **Málnási Ferenc** (Kolozsvár).

Sárdy filmes karrierje 1940 januárjában kezdődött, amikor felkérték a *Te vagy a dal* című film férfi főszerepének alakítására. A következő mintegy tíz évben egymást érték a szerepei, utoljára a *Dérynében* Szentpétery Zsigmondot, a címszereplő figuráját alakította. Ezt követően, már nem keresték többet, valószínűleg azért, mert a Horthy-korszak kedvence a szocialista realizmus filmideáljainak sorába nem illett bele.

A mellékelt kis részletet a Príma Konyha Magazin 2007. júliusi számából vágtam ki. Sárdy János a *Déryné* című filmnek nem lehetett a címszereplője! A címszereplő nem azonos a főszereplővel! (Beküldte **Miklós Józsefné** komáromi olvasónk.)

Tánczos Gábort 2002 februárjában 13 évre ítélték, kilencet leült belőle, januárban szabadult. Mind a börtönének alatt, mind azóta ártatlanságát hangoztatta, de perdöntő bizonyítékkal egyszer sem rukkolt elő. Most újra szeretné bebizonyítani, hogy téves ítélet született, de a bíróság szerint csak folyamatban lévő ügyek esetén adhatják ki a papírokat. Somos szerint ez a törvény téves értelmezése, ezért úgy döntött, megfellebbezi a megtagadható határozatot.

Ha 2002-ben kapott 13 évet, és leültött belőle kilencet, akkor most 2011-ben kellene járnunk. (Beküldte **Wagner Alfréd** budapesti olvasónk.)

Imp & Forg **Czinege Manufaktúra Kft**
6066 Tiszalipar Katál sor. 41

Reggeli zotalca I
Szarm: **Vietnám**
Alapanyag : Fa

Tisztítása nedves ruhával, kefével

A mellékelt árcédulát (kódcédulát) egy tálcáról kapartam le. A reggelizőtálcát a lányom vásárolta Balatonfenyvesen. Az ajándéknak örvendtem, de szomorúan olvastam rajta a *zotalca i* halandzsaszöveget. A reggelizőtálcára kenyér, kávé, íz, üdítő illik! (**Málnási Ferenc**, Kolozsvár).

Szarvasmarha mellé munkatársat keresek. Karcag, 06(30)913-8856

Férjem találta a mellékelt hirdetést a Karcagi Szuperinfóban (2008. szeptember 5.). Kérdései: Kinek a munkatársa lesz a keresett személy? A hirdető? Esetleg a szarvasmarháé? Az utóbbi esetben nyelvvizsga is szükséges? (Beküldte **Nagy Sándorné** karcagi olvasónk.)

Sport **Bekötötték Rooney fejét**
Megnősült Wayne Rooney, az angol bajnok és Bajnokok Ligája-győztes Manchester United futballszárja. A 22 éves csatár Genova közelében, Santa Margherita Ligurében mondta ki a boldogító igent Jegyesének, Coleen McLoughlinnak. MTT

Nálunk a lányoknak kötik be a fejét – a focistákét legfőljebb akkor, ha megsérülnek. (Beküldte: **Holczer József**.)

